

ДНЕВНИКЪТЪ

(стенографически)

на

XII^{то} Обикновено Народно Събрание

(първа редовна сесия).

VIII заседание, четвъртъкъ, 24 октомврий 1902 г.

(Отворено въ 2 ч. и 30 м. послѣ пладнѣ подъ прѣдседателството на подпрѣдседателя г. Д. К. Поповъ.)

Прѣдседателствующъ Д. К. Поповъ: (Звъни.) Засѣданието се отваря.

Г-нъ секретарьтъ ще прочете списъка на г. г. народнитѣ прѣдставители.

Секретарь П. Шоповъ: (Прочита списъка. Отсѣдствуватъ г. г. прѣдставителитѣ: С. С. Бобчевъ, И. Веселиновъ, И. Гърковъ, Д-ръ Г. Гаговъ, Д-ръ П. Гудевъ, Д-ръ Д. Милковъ, П. Златаровъ, А. Каназирски, Н. Марковъ, Н. Мушановъ, Н. Начовъ, М. Павловъ, Г. Пеневъ, Н. Рашеевъ, С. Савовъ, А. Самоковлийски, М. Такевъ, Ц. Таслаковъ, П. Тенчевъ, Т. Теодоровъ, Г. Трифоновъ, И. Тянковски, А. Урумовъ, М. Хюсеиновъ и П. Чаушовъ.)

Прѣдседателствующъ Д. К. Поповъ: Отъ 188 народни прѣдставители отсѣдствуватъ 25. Има нужното число прѣдставители — засѣданието се продължава.

Прѣдседателството ще съобщи, че сж разрѣшени слѣдующитѣ отпуски: на Софийския народенъ прѣдставителъ г. С. С. Бобчевъ 2 дена; на Бѣлослатенския народенъ прѣдставителъ г. М. Георгиевъ 4 дена; на Котленския народенъ прѣдставителъ г. Д-ръ П. Гудевъ 10 дена; на Пазарджишкия народенъ прѣдставителъ г. Д-ръ Г. Гаговъ 2 дена, и на Свищовския народенъ прѣдставителъ г. М. Павловъ 8 дена.

Постѣпило е едно запитване отъ Трънския народенъ прѣдставителъ г. П. Вжаровъ, което г. секретарьтъ ще прочете.

Секретарь П. Шоповъ: (Чете.)

„Запитване

отъ Трънския народенъ прѣдставителъ П. Вжаровъ къмъ г. Министра на Финанситѣ.

Възъ основание чл. 107 отъ конституцията, прави слѣдующето запитване:

Извѣстно ли ви е, г-нѣ министри, че въ Трънското държавно контролорство съ актъ е констатирано злоупотребуване, при изплащането октроата на общинскитѣ кметове, съ новитѣ монети — „каравелки“, като отъ всѣки левъ обвитъ въ книга, въ видъ на фишекъ, сж липсвали по двѣ стотинки? Отъ тази проста операция, а прѣстѣпна спекула, длъжностното лице само въ единъ день е могло да „пишне“, да турне, противозаконно, рѣжа на около 200 л., понеже въ такъвъ видъ монети него день сж били раздадени голѣмо количество пари.

Ако това Ви е извѣстно, г-нѣ министри, то какви мѣрки сте взели, или ще вземете, за наказание на това длъжностно лице, което още продължава да завзема сжщата доходна длъжностъ въ ущърбъ на държавното достолѣние, държавнитѣ чиновници и интереситѣ на така „благородно“ ограбвани български граждани?

София, 23 октомврий 1902 г.

П. Вжаровъ.“

Прѣдседателствующъ Д. К. Поповъ: Това запитване, съгласно чл. 62 отъ правилника, ще се съобщи на г. министра и ще се тури на дневенъ редъ.

Пристѣпваме къмъ дневния редъ — продължение разискването по отговора на тронното слово.

Г-нъ Геннадиевъ има думата.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! По поводъ на първия пасажъ отъ отговора на тронната рѣчь повдигна се въпросъ за опасностъ, мнима или дѣйствителна, която застрашава правдинитѣ на българския народъ или, може би, по опрѣдѣлено казано, прѣдставителнитѣ тѣла. Прѣдполагамъ, че г. Министъръ-Прѣдседательтъ не се дообясни. И трѣбваше, дѣй-

ствително, да чуемъ прѣдсказанията на рѣчта на г. Киркова, за да разберемъ, че мисълта на г. Данева е била криво изтъкувана. Но въ всѣхъ случаи, ние сме длѣжни да се занимаемъ съ въпроса, защото той е единъ и сѣщъ, повдигнатъ тѣй както го разбира г. Министъръ-Прѣседателътъ или както го разбира г. Кирковъ. Въ послѣднитѣ допълнителни законодателни избори отъ извѣстни вѣстници се констатира една апатия на избирателитѣ. Ония, които извадиха това явление въ обществото, не сѣ открили нищо важно, не сѣ дали доказателства, че сѣ по-проницателни отъ другитѣ партии, но доказали сѣ само едно нѣщо: че сѣ, може би, по-откровени, че иматъ куража да кажатъ своето мнѣние и да кажатъ на народа една истина, която винаги трѣбва да се изказва, даже и тогава, когато нѣма да се поправи на тѣлпата. Но ако диримъ обяснения отъ излиза тази апатия, ние може да го намѣримъ. Една отъ причинитѣ е свършено случайна, защото въ послѣднитѣ години честото промѣнение на правителствата прѣдизвика многократни избори и естествено е, колкото и изборитѣ да бѣдатъ поучителни за народа, този народъ да се умори. Но има и друга една причина, която е по-дълбока, която е по-сѣществена, — то е защото народътъ видѣ на дѣло да се изредитъ много правителства и да се не осѣществятъ всички надежди, възлагани на тия правителства. И ако има нѣщо да се каже въ укоръ на народното прѣдставителство, ние сме първитѣ, които сме длѣжни да го констатираме. Народното Събрание не е оправдало, нито настоящето по състава си, нито миналитѣ, въобще Народното Събрание, безъ да обвинявамъ нѣкоя партия отдѣлно, не е оправдало надеждитѣ на народа. Този народъ вижда, че правителствата вървятъ едно слѣдъ друго, управляватъ по сѣщия начинъ, съ нѣкои коренни реформи не се заематъ, а нашата държава има нужда отъ организиране, тя не е още организирана. Ето, слѣдователно, едно обяснение, много рационално, по тази апатия, която се извади наявѣ, може би, пръвъ пътъ въ послѣднитѣ допълнителни избори. И ако г. Министъръ-Прѣседателътъ изказа мисълта, че има нѣкаква опасностъ да грози нашитѣ прѣдставителни учрѣждения, азъ тълкувамъ, по-диръ неговитѣ прѣдсказания, мисълта му по този начинъ: по причина на апатията на избирателитѣ и още по една друга причина, която не се изказва, по причина че не сѣ изпълнили мисията си всички прѣдставителни тѣла така, както очаква народътъ, има една опасностъ, дѣйствително, която да ги грози.

Г-нъ Кирковъ видоизмѣни малко въпроса и каза: ако има да грози нѣщо правдинитѣ на народа, свободата на народа, трѣбва да издиримъ, кой е този, който застрашава тая свобода, който грози тия правдини. И той намира опасността другаде — може би прѣдизвикана отъ сѣщитѣ причини, но олицетворена тая опасностъ въ партиятъ, които изповѣдватъ монархически принципи, въ партиятъ, които сѣ противъ свободитѣ и противъ правди-

нитѣ на народа. Тази е, ако се не лѣжа, мисълта на г. Киркова.

Азъ, г-да народни прѣдставители, ще ви кажа откровенно мисълта си и ще заявя, че не виждамъ между българскитѣ политически партии нѣкоя монархическа. Ще ви кажа още, че е безуменъ онзи политически мѣжъ, който при днешнитѣ врѣмена, при духа на днешното врѣме, би се противопоставилъ на вѣлнитѣ на демокрацията. Народитѣ желаятъ да взематъ участие въ управлението и ще извоюватъ тия права тамъ, дѣто ги нѣматъ. (А. Страшимировъ: Съгласенъ ли е г. Петковъ?) Г-нъ Страшимировъ, Вие ще имате възможността да ме чуете, и азъ се надѣвамъ, като искренъ човѣкъ, че ще ми рѣкопѣсате повече, когато откровенно обясня мисълта си. Ще Ви моля, да имате търпѣние! — Духътъ на врѣмето е такъвъ, щото народитѣ желаятъ да взематъ участие въ управлението, и, въпрѣки всѣкакви сили, които биха се противопоставили, ще взематъ това участие. Това, което го нѣма въ напѣрѣднатитѣ държави, ние го имаме. Нашиятъ народъ взема участие въ управлението, нашиятъ народъ има право на всеобщо гласоподаване, което и въ Белгия още го нѣма подиръ двѣ измѣнения на конституцията, както и въ Англия го нѣма. Не се касае да се унищожатъ прѣдставителнитѣ тѣла, и азъ не вървамъ единъ сериозенъ държавенъ мѣжъ да може да изповѣда тая мисълъ. Не се касае да се унищожатъ не само политическитѣ прѣдставителни тѣла, не и онѣзи, които сѣ патоварени съ интереситѣ на общинитѣ и на окръжитѣ, но се касае да се изцѣлятъ ония недѣзи, които правятъ дѣятелността на тия прѣдставителни тѣла ялова; касае се не да се отнематъ правдинитѣ на народа, а се касае, прѣди всичко, да се наредитъ такива закони, които да могатъ да дадатъ най-добри резултати, при които общинскитѣ управления да радѣятъ за интереситѣ на общинитѣ, окръжитѣ съвѣсти да не прѣдставляватъ тѣла, които да сѣ привързани като мъртви тѣла на живъ организъмъ, и Народното Събрание, най-послѣ, да сѣединява въ себе си всичко мисляще, всичко способно, всичко вѣщо, за да може да даде добро управление на страната. Тамъ е всичкиятъ въпросъ и, тѣй поставенъ, той ще бѣде правилно поставенъ.

Но тукъ съмъ длѣженъ да дамъ единъ другъ обратъ на мислитѣ си, безъ да направи отклонение, и да поставя още по-ясно въпроса. Когато се говори за свободи и правдини на единъ народъ, макаръ тѣзи термини и да сѣ синоними, пакъ трѣбва да се прави една разлика, и трѣбва още, когато се употреби думата „свобода“, да се обясни какво се разбира съ нея. Тѣй напр., по-голѣмата частъ отъ френскитѣ демократи разбиратъ свободата въ тази смисълъ, че свободата се състои въ туй: народътъ да взема участие въ управлението. Щомъ народътъ гласоподава и щомъ неговитѣ избраници нареждатъ и съставятъ правителството, французинътъ е доволенъ. Англосаксонцитѣ разбиратъ сво-

бодата въ друга смисъл, и тѣхнитѣ писатели, Джонъ Стюартъ Милтъ, напр., я опрѣдѣля така: свободата се състои въ законнитѣ прѣпятствия, които се правятъ на правителството, за да управлява произволно. И англичанинътъ не се интересува, дали цѣлиятъ народъ гласоподава. И ако избирателитѣ, числото на избирателитѣ въ Англия е порасло напоследъкъ, това е станало само отъ 40 години и още не съществува, повтарямъ още единъ пътъ, всеобщото гласоподаване въ Англия. Но англичанитѣ и прѣди 40 години и прѣди 140 винаги сѣ гледали да бжде свободата гарантирана тѣй, както тѣ разбираатъ: да има едни прѣпятствия противопоставени на правителството тогавъ, когато то ще иска да управлява съ произволи. И колкото сѣ по-силни тия прѣпятствия, колкото въ по-добри рѣцѣ сѣ се повѣрвали, толкова народътъ ще живѣе по-свободно. Спомнямъ си една дълбока мисълъ, една дълбока дума на великия философъ Макиавели: „мѣдритѣ хора, които основаватъ една република, винаги създаватъ единъ центъръ на съпротивление на властѣта, една ядка на съпротивление, която да бжде пазителъ на свободата, и колкото е по-силенъ този центъръ, колкото въ по-добри рѣцѣ е повѣренъ, толкова по-дълго врѣме народътъ ще живѣе свободно“. Моля ви, г-да народни прѣдставители, направѣте едно сравнение между туй, което става у насъ, и това, което става въ класическата страна на свободата — въ Англия. Ние гласоподаваме, ние изказваме новече или помалко свободно волята си, ние опрѣдѣляме кои ще бждатъ народни прѣдставители и тѣ опрѣдѣлятъ кои ще бждатъ министри. Въ французка смисълъ на думата, или, по-скоро, въ смисълъ на понечето автори френски демократи, това е доста, за да бжде спазена свободата. Заради англосаксонецъ свободата не е спазена. Защото, нека внимемъ въ дълбочинитѣ на практическия животъ, въ нашия социаленъ строй, и ние ще откриемъ недъзи, ще откриемъ недостатъци, които сѣ създадени отъ врѣмето, които сѣ създадени отъ отскѣтствието на просвѣщение, които сѣ създадени отъ туй, че ние сме били подъ тиранство въ продължение на вѣкове и не сме могли да напрѣдваме. Историята, врѣмнатата сѣ криви за тѣхъ, но ние сме длъжни да погледнемъ ясно на тѣхъ и да ги изкараме наявѣ.

Но азъ ви питамъ, г-да народни прѣдставители, личната свобода и неприкосновеностъ гарантирана ли е въ България и, ако искаме да слѣдемъ мисълѣта за свободата съ мисълѣта за запазване на прѣдставителнитѣ учрѣждения, ще ви питамъ: гарантирана ли е тази неприкосновеностъ тѣй, както прѣдвижда нашата конституция, т. е. на практика отъ Народното Събрание? Единъ български гражданинъ въ днешни врѣмена, напр., — туй става, безъ нѣкой още да е упрекнувалъ правителството — единъ български гражданинъ се взема отъ Чепеларе, или отъ София, или отъ Видинъ и се изпраща въ вътрѣшността. Него го интерниратъ, властитѣ не му даватъ смѣтка защо — било че го обвиня-

ватъ, че билъ нѣкакъвъ политически дѣецъ, който може да развали отношенията ни съ една съседна държава, било по други причини. Но прѣдставѣте си, че единъ такъвъ гражданинъ се отнесе до Народното Събрание, прѣдставѣте си, че единъ народенъ прѣдставителъ стане отзивъ на неговото оплакване. Кой ще бжде сѣдия между правителството и тоя гражданинъ? Народното Събрание, нали? Народното Събрание, каквито и да бждатъ нашитѣ *ria desideria*, ще бжде българско народно събрание, то ще се състои отъ прѣдставители толкова народни, колкото и на различнитѣ партии, и партията, която подкрѣпя правителството, ще даде право на правителството. Но ако този български гражданинъ отиде по-нататъкъ и се отнесе до сѣдилищата и иска не да бжде наказанъ министъръ, но да му се платятъ отъ държавата врѣдитѣ и загубитѣ, които е прѣтърпѣлъ, защото насила е билъ пратенъ да живѣе въ Плевенъ и е оставилъ своята търговия, мислите ли, че българскитѣ сѣдилища ще обезпечятъ такъвъ гражданинъ? Азъ се съмнѣвамъ, и ще отида по-далечъ, като кажа, че това го считамъ почти невъзможно.

Вземѣте другъ единъ примѣръ. Мислите ли, че собственостѣта у насъ е до такава степенъ гарантирана, щото да може народътъ да рече, че всички правдини толкова сѣ обезпечени, щото отъ никого не се страхува? Има единъ законъ за отчуждаване частни имуществъ за обществена полза и въ този законъ е изрично прѣдвидено, че държавата или общината, ако иска да отчужди на нѣкой гражданинъ имота, длъжна е прѣди всичко, щомъ като има несъгласие въ цѣната между тоя гражданинъ и общината, да депозира толкова пари въ сѣдилищата, колкото дава общината; по-нататъкъ, слѣдъ като се прѣдварително дадатъ паритѣ, тогава да му се вземе имотътъ, а ако не е съгласенъ, слѣдъ като прѣдварително се депозиратъ паритѣ, тогава може да се пристѣпи къмъ изпълнение на Княжеския указъ, тогава може да вземете частната собственостъ на единъ човѣкъ и послѣ ще се сѣдите и видите колко пари ще му дадете. Нѣма нито единъ пропесъ въ България, дѣто общини да сѣ отчуждили частни имоти и по-напрѣдъ да сѣ платили или да сѣ депозирали паритѣ. Своеволни сѣ ставали, въ Пловдивъ напр., въ врѣме на изложението; сега ми съобщаватъ, че сѣ ставали въ Казанлъкъ. Но това е обща практика. Никой не може да се обвинява въ това отношение. Може би, изключение е въ София, където гражданитѣ можаха да се споразумѣятъ съ кметството и да взематъ мѣсто за мѣсто, но въ другитѣ градина намираме едно осезателно доказателство, че собственостѣта не е гарантирана. Азъ ви показахъ два примѣра, г-да народни прѣдставители, и отъ най-невиннитѣ, за да тегля заключение и за да укажа на единъ цѣръ за спасение на онази свобода, която е на всѣкого мила. Ако разбираме свободата въ такава смисълъ, както я разбиратъ англосаксонцитѣ, ние би трѣбвало да намѣримъ една

ядка на съпротивление на правителството. И ако вие мислите, че конституцията, тази ядка, поставена въ Народното Събрание, въ действителност, нѣма никаква стойност, нѣма никаква сила туй съпротивление, азъ мисля, че би било по-добъръ да подражаемъ по-умнитѣ народи, които сж напреднали, напр. Англия. У Давидъ Юма има изразена една мисль много категорически: всичката наша политическа система — Юмъ го говори за английската политическа система — има за цѣль, щото органитѣ на държавата до единъ, войската, флотата, камарата на общинитѣ, камарата на лордоветѣ, да постигнатъ като крайна цѣль само едно — да обезпечатъ свободата на 12-тѣ върховни сѣдии на Англия. И когато всичкитѣ сили на държавата, когато всичкитѣ учрѣждения на държавата сж насочени въ тази смисль, да обезпечатъ свободата на независимостта на върховнитѣ сѣдии на Англия, вие ще видите това, което въ Англия става. Прѣди нѣколко врѣме единъ високопоставенъ господинъ се провинуилъ въ прѣстѣпление, английскитѣ сѣдии го пипналъ за врата, накарали го да живѣе въ Лондонъ дотогава, докогато се разгледа дѣлото му. За никого изключение не може да става — законитѣ прѣди всичко. Вие имате и други поражающа примѣри въ Англия. Докторъ Джемсонъ, който навлѣзе въ Трансвалъ и прѣдставляваше заповѣдитѣ на нѣкой министъръ отдѣлно, ако не на английското правителство, когато въ силата на единъ видъ капитулация, въ силата на туй, че трансвалската държава бѣше полунезависима и подъ протектората на Англия, когато закараха схиятъ този Джемсонъ въ Англия да го сѣдятъ, английскитѣ сѣдъ го осѣди, въпрѣки това, че видни граждани и видни офицери му стискаха ръката, защото въ Англия прѣди всичко законитѣ царува и никой не може да се отскубне, всѣки трѣбва да се подчини. Най-послѣ единъ много прѣсентъ примѣръ, отъ нѣколко мѣсеца. Лордъ Солсбери, министъръ-президентътъ, искаше да погрѣчи на своя племенникъ да не може да се ожени за една мома отъ произхождение, мисль, търговско или занаятчийско. Прѣпятствия въ Англия можеха да станатъ, но шотландската църква, види се, допуска вѣнчаванитѣ по-лесно, и младитѣ хора отиватъ въ Шотландия да се вѣнчаятъ. Министъръ-прѣседателътъ на Англия, всесилниятъ министъръ-прѣседателъ, по-силенъ отъ английскитѣ царъ, който заповѣдва на Индия, на моретата, този всесиленъ министъръ-прѣседателъ заповѣда на полицейскитѣ приставъ въ Единбургъ да върне неговия собственъ племенникъ, заедно съ годеницата му, въ Англия, да не допушта да стоятъ въ Шотландия. Знаете ли какво е отговорилъ приставътъ? „Азъ ще изпълня заповѣдта на благородния милордъ само тогава, когато бѣде подписана отъ върховния сѣдия на Шотландия“, а лордъ Солсбери не посмѣлъ да се отнесе до него. Ето по какъвъ начинъ се пази свободата тамъ, където има центъръ на съпротивление.

Нашата конституция допушта само единъ начинъ за обезпечение на свободата; нашата конституция допушта само създаването на единъ центъръ на съпротивление противъ произвола на властитѣ, които и да сж тѣ, какви и да сж, отъ кои власти и да произтичатъ — то е организирането на правосъдието, то е обезпечването свободата и независимостта на сѣдитѣ въ България. И когато едно правителство внесе потребни законопроекти, за да се постигне тази цѣль, безъ съмнѣние, ние въ единъ кратъкъ срокъ нѣма да постигнемъ това върховенство, което е даръ на Англия, но ние ще направимъ сериозенъ напредъкъ въ тази смисль. И когато това правителство би организиало цѣла една система, за да не може да се поварватъ сѣдобнитѣ учрѣждения, за да не могатъ да се влияятъ отъ никого, за да бждатъ напълно свободни, за да бждатъ независими и да проявяватъ всичката своя дѣятелност, тогава правителството ще да е извършило много голѣма частъ отъ туй, което зависи отъ него за обезпечване свободата, за обезпечване правдинитѣ на народа. Но и ако погледнемъ отъ друга страна на работата, ако приемемъ, че наравно съ свободата на англосаксонцитѣ трѣбва да се защита и туй право на народа, да взима участие въ управлението, и тамъ има много нѣщо да се направи. И азъ отсега ви посочвамъ опасността, г-да народни прѣдставители, посочвамъ я откровенно, както бѣхъ откровенъ и досега, и ви заявявамъ, че опасността състои въ самото функциониране на тия изборни учрѣждения. Дотогава, докогато нашитѣ селски общини сж обърнати на партизански учрѣждения, които упражняватъ натискъ само на една частъ отъ населението; дотогава, докогато нашитѣ градски общини иматъ едни забъркани бюджети и твърдѣ често служатъ за убѣжище на хора не дотамъ прѣпоръчителни, дотогава нашитѣ изборни учрѣждения ще сж компрометирани и ще се намиратъ въ опасност. Трѣбва да разберемъ, че ние живѣемъ въ единъ вѣкъ, въ който народитѣ работятъ, и младитѣ народи сж длъжни да работятъ повече, за да стигнатъ по-скоро своитѣ по-стари братя. Общества, въ които се развиватъ трудътъ и индустрията, иматъ пужда отъ безпечност и, ако таа безпечност не намиратъ въ демократическитѣ учрѣждения, въ изборнитѣ учрѣждения, тѣ ще я подирятъ въ деспотизма. И крайтъ на развалата на нашитѣ общински учрѣждения ще бѣде въ деспотизма; той нѣма да бѣде свободата; той ще да бѣде отрицание на свободата, но ще даде врѣменно удовлетворение на тѣлната, която ще жажда за редъ и поредѣкъ. Ще бѣде излѣганъ народътъ, но той ще прѣгърне деспотизма, както французитѣ: когато Бонопартъ се яви като деспотъ, го прѣгърнаха като най-популяренъ човѣкъ въ Франция; както схитѣ французи, при третата република, дадоха приоритетността си даже на единъ генералъ Буланже. За да бждемъ безопасни отъ всѣка страна, за да не ни постигне този печаленъ моментъ; за

да не видимъ кораблекрушение на всички мислящи хора, ние би трѣбвало сериозно да се занимаемъ съ реформиране на нашитѣ изборни учрѣждения. Ако се намира, че е единъ недостатъкъ — разбира се, мнѣнията могатъ да бѣдатъ различни, — че въ единъ законъ централната властъ прѣдвижда нѣкакъвъ контролъ на Софийската община, азъ ще ви кажа, че само едно е срѣдството да се отстрани тази опасностъ: да се покаже другъ контролъ, който да не бѣде отъ централната властъ, но който да бѣде дѣйствителенъ. Не е възможно да се оставятъ изборнитѣ учрѣждения да вървятъ надолу и да се съинуватъ, да допуснемъ щото да изгнива основата на нашето управление — общинитѣ, и основата на нашето общество, — гражданитѣ. Искамъ да заключа, г-да народни прѣдставители, и да ви кажа, че цѣрѣтъ трѣбва да се дири въ двѣ направления: въ обезпечаване свободата, съ създаване центръ на съпротивление противъ произволността, и въ поправяне на изборнитѣ учрѣждения, за да се прѣмахне всѣкакво незадоволство противъ тѣхъ. Но мисля, че това, което г. Министъръ-Прѣседателъ казва, е съвършено недостатъчно. Ако вие прѣвидите само прѣдставляване на меншествата въ общинитѣ и даже въ изборитѣ за Народното Събрание, съ това, безъ съмнѣние, ще направите нѣщо, съ това ще платите данъ на напѣдналата идея, но нѣщо сериозно, което да остави послѣдствия трайни и полезни, нѣма да се постигне. Това ще да бѣде една палиативна мѣрка. Напѣдъкъ нѣкакъвъ ще има, но не и разрѣшение на въпроса. Трѣбва да се сондира по всички направления, за да се отърие раната и тая рана врѣме е да се цѣри. И когато г. Министъръ-Прѣседателъ изказва своето добро желание, щото да има възможностъ нѣкакъ си да се прѣнесе туй поправяне отъ общинитѣ и въ Народното Събрание и болшинствата да не бѣдатъ вече слѣпи и правителствата да не падатъ, когато сж обезпечени съ болшинства, но малко по-малко тѣзи болшинства да се топятъ, това е изказване на желание, но нѣма да се промѣни положението. Не правя укоръ на почитаемитѣ прѣдставители отъ болшинството, защото, и наши приятели да бѣха на тѣхно мѣсто, сжцитѣ думи, може би, щѣхъ да отправя и на тѣхъ; нашитѣ болшинства ще останатъ такива слѣпи за още нѣколко години, защото системата е такава. И възможно е отъ болшинството да се прѣнесатъ и отидатъ въ опозицията, по колкото да е желателно тѣй да става, когато правителството върши грѣшки, ще ви кажа, че то нѣма да става, както каза недавна г. Министъръ-Прѣседателъ, съ тактъ отъ страна на опозицията. Не се изисква никакъвъ тактъ. Много по-силна постѣпка отъ всички тактичности на опозицията би билъ единъ указъ. Искамъ да кажа, че трѣбва да вземемъ нѣщата какъ сж си, положението какво е, и да си не правимъ никакви илюзии и, ако има недъзи, да ги поправимъ, но не да ги криемъ.

По всички тия мисли, г-да народни прѣдставители, бѣха изказани по поводъ на този прѣвъ пасажъ, за който споменахъ. И азъ съмъ длъженъ сега отъ теоретическитѣ сжждения да слѣзна малко и да пообсжда какъвъ е смисълътъ на този пасажъ и да ви заявя защо ние не можемъ да го гласуваме. (Чете.) „Народното прѣдставителство се радва, като вижда искренитѣ старания и грижи на правителството за закъчаване реда, законността и свободата въ страната, доказателство на което сж послѣднитѣ окръжни, общински, както и допълнителнитѣ законодателни избори.“ Отношенията на нашата група спрѣмо правителството, г-да народни прѣдставители, сж отношения на опозиционна група спрѣмо една властъ; но ние днесъ двѣ години вече прѣкарваме единъ парламентаренъ животъ много нормаленъ и прѣниятъ тукъ въ Парламента, може да се рече, носятъ отпечатъкъ на онуй приличие, което прави честь толкова на правителството, колкото и на опозицията. По-напѣдъ, когато имаше случай коалиционното правителство на г. Каравелова да произведе допълнителнитѣ избори, не бѣхме въ сжщото положение. Ние имахме причини да бждемъ по-озлобени. Въ по-първата сесия много наши приятели бѣха изкасирани, мнозина пропѣдени и можеше да се допусне, че ние пакъ съ онзи опозиционенъ духъ, който отъ много години отличавахе опозицията, ще затворимъ очи прѣдъ много очевидни факти. Тогава имаше пасажъ въ отговора на тронното слово, на който правителството не държеше много, единъ пасажъ вмѣкнатъ отъ прѣдставителството, въ който се изказваше задоволството на народното прѣдставителство за старанието на правителството да прѣвъзмогва законността; и тогава ние заявихме, че това, което става прѣдъ очитѣ ни, ако и да не е абсолютна свобода, защото не може да се постигне изъ единъ пътъ такава нѣщо въ единъ младъ народъ, но, въ всѣки случай, е много утѣшително, защото не можемъ да се оплачемъ отъ натиски, станали въ врѣме на изборитѣ, защото констатираме, че правителството е извършило това, което едно българско правителство може да извърши, за да обезпечи свободата. Малкитѣ изключения не желяехме да гледаме и не желяехме да ги отдаваме на правителството, които, може би, принадлежеха на инициативата на второстепенни прѣдставители на властта. И ние тогава заявихме, че ще подпишемъ отговора на тронното слово. Азъ ви моля да имате въра, че ако да се намирахме въ сжщото положение, ако имаше причини да отдадемъ туй свидѣтелство на правителството, че си е изпълнило длъжността, и днесъ щѣхме да направимъ това. Нѣма да отидемъ дотамъ да кажемъ, че правителството систематически е вършило насилия за да доведе свои приятели; нѣма да откажемъ, въ много случаи, старанието на правителството да бѣде запазенъ редътъ и даже да обезпечи свободата на гражданитѣ, било въ общинскитѣ, било въ окръжнитѣ избори. И въ нивой случай нѣма да откажемъ всички добрата

воля на г. Министър-Прѣдседателя, защото сме увѣрени, че когато той говори тия нѣща, той е съвършено искренъ и въ единъ приятелски разговоръ той би повторилъ същата мисълъ. Вѣрвамъ това, което той говори, и това прѣдставлява неговото желание. Но съ съжаление трѣбва да констатирамъ, че когато отъ туй желание прѣминемъ къмъ дѣйствителността, може би нѣма такава ява връзка между органитѣ и централната властъ, щото да се наложи такова желание и, най-послѣ, — позволѣте ми да ви обадя — нѣма тая енергия и авторитетъ да наложи въ срѣдата на кабинета и на всички органи такова поведение, каквото той проповѣдва. Вамъ се говори за селскитѣ общински избори, че правителството не желае да знае какви хора се избиратъ въ тѣхъ; че е сѣ едно за него, дали отъ опозиционната, или правителствената партия сж, стига да сж отъ първитѣ и почтени селяни. Между тѣмъ, дѣлата говорятъ, че г. Министърътъ на Вжтрѣшнитѣ Работи разтури сума селски общини, за да се произведатъ избори малко слѣдъ това. И туй разтуряне на общини, безсѣмѣнно, е станало нѣщо твърдѣ обикновено у насъ, но въ извѣстни врѣмена добива едри размѣри. За такова едно разтуряне, напр., между друго, е даденъ подъ сждъ г. Радославовъ, бившъ Министъръ на Вжтрѣшнитѣ Работи. Но може да се съчетаятъ тия двѣ нѣща: думитѣ, проповѣдвани отъ тази трибуна, министерската, и това, което се върши въ България, освѣнъ съ едно обяснение, това именно, което изказахъ прѣди малко относително стойността и силата на желанията на г. Министър-Прѣдседателя.

Да дойдемъ до градскитѣ избори. Може би и тамъ почитаемото правителство да не се интересува да знае, дали ще се избератъ негови приятели или опозиционери. Но туй не е било общо правило. Въ Стара-Загора, напр., вие всички знаете, че въ по-пръвъ единъ градски изборъ прогресивно-либералната партия бѣше получила толкова гласове, колкото и нашитѣ приятели, но че народната партия имаше сама повече гласове, отколкото всѣка една отъ двѣтѣ, взети отдѣлно. Подиръ туй се съединиха двѣтѣ по-малки партии — нашата и прогресивно-либералната — за да надвиятъ на народницитѣ. Най-послѣ, въ послѣднитѣ градски избори се съединиха, най-силната партия тамъ, народната, съ нашата партия, която е толкова силна, колкото и прогресивно-либералната, и двѣтѣ пропаднаха въ избора.

Министър-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Знаете ли защо пропадна изборътъ?

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Азъ ще Ви обясня. Вие мислите, че не е имало искреностъ.

Министър-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Азъ имамъ положителни данни за това. Ако бѣхте дѣйствували заедно, нашитѣ щѣха да пропаднатъ.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: И азъ имамъ малко положителни данни. Може би, когато работятъ двѣ партии, да не се работи тѣй солидарно, щото всички гласове да се изразятъ, и отъ това може да послѣдва една загуба; но такава грамадна разлика, сами прогресивно-либералитѣ въ Стара-Загора да надвиятъ на двѣ партии, трѣбвало би да се обясни съ друго. И азъ ще ви кажа какви сж положителнитѣ данни: че въ надвечерието на изборитѣ е убитъ единъ човѣкъ и битъ е и арестуванъ неговиятъ другаръ; че въ деня на избора, слѣдъ като една шайка е втрлувала цѣла нощъ, тя пакъ е дѣйствувала. И споредъ моитѣ положителни свѣдѣния, които никой не е въ състояние, не смѣе да опровергае — ако е лѣгана централната властъ, азъ ще моля да вземе бѣлѣжка отъ моитѣ думи, — единъ нашъ колега, единъ адвокатъ е раненъ, счупенъ му е кракътъ, и въ днешенъ день е сагатъ, отъ една шайка, която е дѣйствувала само подъ дѣятелната закрила на полицията. Въ същото врѣме и мѣсто е нараненъ и бившиятъ помощникъ на кмета г. Райко Балтабановъ, бити сж и други нѣкои хора. Азъ съжалявамъ, че се впускамъ да говоря за подобни нѣща. Но въ всѣки случай, ако има едно подобно нѣщо, ако бѣше станало . . . (Д-ръ А. Ходжевъ: Контестации по избора имаше ли?) Г-нъ Д-ръ Ходжевъ! Ако мислите, че контестации по изборитѣ или отсъствието на контестации ще залечи прѣстѣплението, което е извършено спрѣмо Вашия колега и по заповѣдъ на Ваши приятели, на ваши близки високостоящи хора; ако мислите, че отсъствието на контестации ще залечи такова едно грозно злодѣяние, Вие се много лъжете.

Д-ръ А. Ходжевъ: Азъ Ви питамъ, контестации имаше ли? Защото, ако всички тия оплаквания бѣха вѣрни, избирателитѣ, които сж потърпѣвши, трѣбваше да се оплачатъ, и сждътъ, който провѣряваше тоя изборъ, щѣше да назначи една анкета, за да се провѣри, дали е вѣрно това или не.

М. Милевъ: (Къмъ г. Д-ръ Геннадиева.) Питайте г. Ходжева, дали има убитъ човѣкъ!

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Както виждате, за нуждата на каузата може да стане едно прѣкъсване и едно опровергаване. Азъ съ удоволствие бихъ изелушалъ г. Ходжева, когато ще се качи на тая трибуна. Но менъ ми е противно едно прѣкъсване. Повтарямъ, още единъ пѣтъ: не се впускамъ въ дълги обяснения и съжалявамъ, че въ тази си рѣчь и толкова споменахъ за Стара-Загора. Но когато единъ ме пита, има ли контестации, азъ ще отговоря: най-сетнѣ хората може да бѣдатъ уморени и да не желаятъ да даватъ контестации. (Д-ръ А. Ходжевъ: Какъ така?) Когато ме питатъ за контестации, азъ мисля, че бихъ билъ по-силенъ да попитамъ г. Ходжева, дали е вѣрно, че има хора убити и че Вашиятъ другаръ г. Ачковъ е нараненъ отъ вашата шайка?

Д-ръ А. Ходжевъ : Убийства има отъ свършено частенъ характеръ. Всѣки денъ ставатъ такива.

Д-ръ Н. Геннадиевъ : А на Вашия колега, комуто толкова пъти сте ходили въ къщи и той толкова пъти Ви е дохождалъ въ къщи, отъ какъвъ характеръ ли е осакативането му?

Д-ръ А. Ходжевъ : То е едно скарване и сбиране на едно мѣсто. Тия нѣща ставатъ постоянно.

Д-ръ Н. Геннадиевъ : Оставамъ Народното Собрание да сѣди на стойността на тия декларации, и минавамъ по-нататъкъ.

Г-да народни прѣдставители! Споменахъ, че ако бѣше станало само едно отъ тѣзи нѣща, пакъ, може би, вие да се считате ангажирани да подкрѣпите правителството, но нѣкъ това ни дава право нѣ да не гласуваме този пасажъ отъ отговора на тронната рѣчь. И ви казвамъ, както съмъ ималъ случай да говоря и въ миналата сесия, че щѣше да бѣде по-тактично, по-умно, да не се туряше подобенъ пасажъ нито въ тронното слово, нито въ отговора на тронното слово. Той прѣдизвиква само критика, обмѣнение на думи, които, както виждате, въ никой случай не могатъ да останатъ безъ слѣди и повече излагатъ правителството, отколкото може да го закрѣпятъ.

Но позволѣте само съ единъ послѣденъ фактъ да свърша. Разбира се, азъ не мога да влѣза въ свѣстѣта на г. Министъръ-Прѣдседателя и да разчепкамъ причинитѣ, по които той е гласувалъ за утвърдението на Пловдивския изборъ, нито нѣкъ имамъ право да правя разлика и при гласуването му по Орханйския изборъ. Но ако е вѣрно, че сѣ дадени инструкции на всички чиновници да стоятъ настрана отъ всѣкакви агитации, и ако е вѣрно, че изборниятъ законъ закрѣпва намисането на властѣта и агитирането на държавнитѣ служители, то г. г. министритѣ, поне за себе си, не винаги сж пазили туй правило. Азъ признавамъ правото на г. г. министритѣ да агитиратъ, да прѣпорѣчватъ своитѣ приятели; азъ не съмъ съгласенъ съ почитаемия нашъ прѣдседателъ Дѣдо Цанковъ, който укориваше отъ трибуната г. г. министритѣ, защо сж пѣтували изъ България да агитиратъ въ навечерието на изборитѣ. Азъ признавамъ това право на г. г. министритѣ да ходятъ и да агитиратъ; но прѣскачили сж границата и извършили сж нѣща, които, извършени отъ кандидата напр., който е тукъ между насъ, не съставляватъ никаква грѣшка, не могатъ да бѣдатъ укорени, но извършени отъ министритѣ, взематъ малко по-друга форма. За избора въ Анхиало, напр., г. Министъръ-Прѣдседателятъ, заедно съ окръжния управителъ, съ почитаемия нашъ подпрѣдседателъ г. Франгя и много други приятели отишли съ два парахода въ Месемврия. Не е прѣстѣпление. Тамъ се явилъ г. Шивачевъ, който е избранъ. Ако бѣше излѣзълъ той да обѣщава нѣщо, то е негово право. Защото кан-

дидатътъ какво има въ рѣчѣтъ си? Има едно влияние, единъ гласъ въ Народното Собрание. Обѣщава, че ще работи за своитѣ избиратели, че ще създаде нѣкаква добрина за гр. Месемврия или, по-скоро казано, с. Месемврия. Но Министъръ-Прѣдседателятъ държалъ рѣчь на български.

И. Воденчаровъ : Това не е вѣрно! Не е истина!

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ : Ако опровергая оратора, мисля, че ще ме повѣрва. Не съмъ държалъ никаква рѣчь.

Д-ръ Н. Геннадиевъ : Азъ приемамъ поправката на г. Министъръ-Прѣдседателя, но ще кажа, че на мене сж доставени свѣдѣния, че Министъръ-Прѣдседателятъ е държалъ рѣчь.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ : Не се съмнявайте въ моитѣ думи.

Д-ръ Н. Геннадиевъ : Заявявамъ Ви, че не се съмнявамъ.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ : Азъ Ви увѣрявамъ, че не съмъ държалъ рѣчь.

Д-ръ Н. Геннадиевъ : Но азъ бихъ желалъ да получа опровержение и въ друга частъ, — че г. Министъръ-Прѣдседателятъ не е обѣщавалъ на месемврийчани, че скоро ще се захване постройката на единъ мостъ.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ : Никогa нищо подобно не съмъ обѣщавалъ! Всичкото, което направихъ, е, понеже се оплакахъ, че пѣсѣкътъ е заривалъ тѣхнитѣ съобщения, да отида да видя какъ стои работата. Нищо повече. Увѣрявамъ Ви, прѣдъ видъ на характера на Анхиалската околия, нѣмаше нужда да ставатъ подобни обѣщания — щѣхъ да унижа себе си.

Д-ръ Н. Геннадиевъ : Както виждате, г-да народни прѣдставители, ние свеждаме дебатитѣ въ една много тѣсна пропорция, именно въ границитѣ, положени отъ самия г. Министъръ-Прѣдседателъ. И азъ приемамъ всичкитѣ тия поправки, че свѣдѣнията, които ми сж били доставени, не сж били добръ контролирани. Но единъ министъръ-прѣдседателъ да обѣщава на месемврийчани, които отъ толкова години чакатъ да се поправи шосето тамъ, дѣто го зарива пѣсѣкътъ, да отива на мѣстото съ параходъ — това е една мълчалива агитация, това е морално влияние. (Смѣхъ.) Не е извършено нѣщо прѣстѣпно, нѣщо много важно, не може то да бѣде сравнено съ това, което е извършено въ Пловдивъ и въ Стара-Загора. И ако има нѣкой укоръ да бѣде отправенъ, азъ ви увѣрявамъ, че този укоръ бихъ желалъ да не излѣзе отъ мене. Но въ всѣки случай вие чухте декларацията на г. Министъръ-Прѣдседателя, вие имате и отговора на тронната рѣчь, именно ненамѣсването на властѣта, неоспо-

римото старание на г. Министър-Прѣдседатели да се почитатъ правдинитѣ на гражданитѣ. Но има нѣкои нѣща, които сѣ станали и които идатъ да опровергаатъ съдържанието на този пасажъ. И за да свѣрша съ него, позволѣте ми да кажа какъ азъ си го обяснявамъ. Ако бѣше вѣрно, че правителството не чувствува никакъвъ грѣхъ надъ себе си, че нѣма нищо за да се упрекне за дѣйствиата си по допълнителнитѣ избори, или по общинскитѣ или окръжнитѣ, азъ мисля, че щѣше да подражае на коалиционното правителство на г. Каравелова и нѣмаше да туря подобенъ пасажъ. А туренъ такъвъ единъ пасажъ, той е единъ видъ свидѣтелство за честностъ, издадено отъ Народното Събрание на почитасмото правителство; Народното Събрание заявява: не е вѣрно, че е имало насилие, че вие сте прѣстѣпили законитѣ, ами, напротивъ, вѣрно е, че сте направили всичко зависимо отъ васъ за запазването не само на реда и тишината, а и за свободата на изборитѣ. Туй ми напомня хората, които много често ги виждаме въ общежитието млади по сърце, но бѣлокоси, които чувствуватъ нужда да си обагрятъ мустацитѣ, не за да излъжатъ хората, а още по-малко да излъжатъ себе си — тѣ знайтъ, че влакната имъ сѣ бѣли, — но за да добиятъ една илюзия така за прѣдъ свѣта въ празниченъ день, да не личи, че иматъ бѣли косми. На това нѣщо прилича необходимостта, която сѣ почувствуваха непрѣмѣнно да се вмѣсти този първи пасажъ въ тронната рѣчь. (Смѣхъ.)

Г-да народни прѣдставители! Азъ нарочно се спрѣхъ повече по тази частъ отъ вжтрѣшната политика на правителството, защото по нея не бѣше говорено отъ моя другаръ, почитаемиотъ г. Петковъ. Малко нѣщо ми остава да кажа за остапалата частъ отъ отговора на тронната рѣчь. Въ третия пасажъ се констатираатъ добритѣ отношения на България съ чуждитѣ сили. Констатира се сѣщо въ втората му алинея особеното удоволствие за посѣщението, направено отъ Негово Императорско Височество Николай Николаевичъ, като прѣдставителъ на Царя, на нашия Князь и на нашия народъ. Г-нъ Министър-Прѣдседателъ и Министъръ на Външнитѣ Работи не счете даже за нужно да говори върху този пасажъ, и това лесно се обяснява, защото то е ясно само по себе си. Защото нѣма да се намѣри човѣкъ, който да не одобри този пасажъ, и нѣма да се намѣри човѣкъ въ България, който да се не радва за Шипченскитѣ тържества. Това ми дава поводъ да направя не една бѣлѣжка, но да извлѣка единъ урокъ. Ние сме, г-да народни прѣдставители, държава полусуверена. Полусуверенитѣ държави се намиратъ въ прѣходно положение: едни отиватъ къмъ протекторатъ, а други — къмъ независимостъ. Ние не вървимъ по пътя на Трансвалъ и Финландия, но вървимъ по пътя на тѣй нареченитѣ Дунавски княжества, по пътя на независимостта. И ние виждаме отъ день на день повече да бѣдемъ зачитани. И дѣйствително, въ Шипченскитѣ тържества българскиятъ народъ, Българ-

скиятъ Князь бѣха зачетени отъ руското императорско правителство по единъ бѣлѣжавъ и тържественъ начинъ. Тия тържества дадоха възможностъ да се оцѣни и нашата войска. Намъ не прѣдлежи да се хвалимъ, но намъ прѣдлежи да подчъртаемъ единъ фактъ, който ни прави удоволствие. И може би силата на нашата армия да е станала причина, щото и подиръ тържествата да чуваме и да четемъ изражения на по-голямъ зачитане, на по-голямъ почитане къмъ България и българския народъ. Този е единъ отраденъ фактъ, отъ който ще да се извлѣче всичката полза тогава, когато и послѣдниятъ българинъ разбере, че трѣбва да зачита своята независимостъ, когато разбере, че толкозъ повече, които и да сѣ чужденци, ще го почитатъ, колкото повече той умѣе не само да бѣде силенъ, но и самъ себе си да зачита.

Но ако, г-да народни прѣдставители, мѣлчането на г. Министър-Прѣдседателя по този пасажъ бѣше съвършено обяснено, естествено, азъ ще си позволя да направя една забѣлѣжка подиръ другитѣ покомпетентни лица отъ мене, че не мога да си обясня мѣлчането на г. Министра на Външнитѣ Работи по пасажъ, който се касае до македонския въпросъ. Заявлението, направено отъ министерската трибуна, бѣше, че има въпросъ, по които по-добъръ е да се мѣлчи, отколкото да се говори. Наистина, на другия день почитаемиотъ г. Д-ръ Даневъ ни даде единъ видъ обѣщание, или тѣй съмъ разбралъ, че ще се обясни по този пасажъ, но че въ него моментъ не билъ разположенъ да говори — (Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Ако счете за нужно.) ако счете за нужно, да, — и ако бѣхъ увѣренъ, че г. Министър-Прѣдседателъ ще вземе думата, азъ ще ви кажа отгворено, че не бихъ взелъ думата да говори, защото тия мисли, които азъ ще изкажа, могатъ и да не бѣдатъ изказани, безъ да има неудобство отъ това нѣщо; но много по-цѣнно ще бѣде туй, което ще излѣзе отъ устата на шефа на правителството. Азъ мисля, г-да прѣдставители, че нѣма нѣкакво неудобство да се говори сега; че ако бѣше по-добъръ да се мѣлчи по македонския въпросъ, правителството туй правило трѣбваше да си го положи, прѣди всичко, на себе си, и то първо да замѣлчи. Но въ тронната рѣчь ни се говори за двѣ нѣща — за старанията, макаръ съ голѣмъ трудъ, на правителството да изгълни международнитѣ задължения и за надеждата, че великитѣ сили ще приспособятъ Берлинския договоръ като награда на тѣзи старания. Въ отговора на тронната рѣчь се отива по-далечъ: „народнитѣ прѣдставители взиматъ актъ отъ това, което е извършило правителството за да запази турската граница; взематъ актъ отъ надеждитѣ, които правителството възлага, щото великитѣ сили да насилатъ когото трѣбва за да се въведатъ реформи въ Македония; народнитѣ прѣдставители обѣщаватъ на правителството всичката си подкрѣпка за всичко, което би станало за постигането на тази цѣль“. Когато се иска отъ насъ такова обѣщание, когато отъ народнитѣ прѣд-

ставители се иска да бъдат ангажирани въ това, най-малкото, което имаме право да искаме, то е да ни се обясни, какви са надеждите на правителството, каква е политиката на правителството по този въпрос. Защото и аз съм на мнението, което тъй право, тъй остроумно очерта г. Кирковъ, че и въ това отношение, както може би и въ друго отношение, политиката на почитаемото правителство съставлява едно недоразумение. Ако има някакво неудобство за да се говори по този въпрос, то е затова, защото би се издала някоя държавна тайна и ти не би трябвало да става публично достояние. Но едно правителство, което заявява какво е вършило и това нещо го върши прѣдъ нашитѣ очи, има ли да крие нещо отъ това, което е правило за да запази границата? Не. Едно правителство, което възлага надежди, че европейскитѣ сили ще нападнатъ Турция за да се приспособятъ реформитѣ, прѣдвидени въ Берлинския трактатъ, трѣбва да е направило някакви постъпки, или то не е направило нищо. Ако е подало някаква нота, тя ще бъде известна на силитѣ. Отъ кого ще криемъ? Подиръ като бъде известна на цѣль свѣтъ, отъ прѣдставителитѣ на българския народъ ли ще трѣбва да се крие? Това ли е държавна тайна? Или пъкъ правителството не е извършило нищо, но то първа, че ще има някаква инициатива. Но тогазъ то има една платоническа надежда. Правителство, което не знае намбренията на европейскитѣ кабинети по такъвъ единъ въпросъ, правителство, което не знае какво мисли да върши, какъ мисли да стигне подиръ 5—10 години по този въпросъ, то върши една политика дѣйствително на недоразумение, и ние, прѣдставителитѣ на българския народъ, имаме право да искаме обяснения. Слава Богу, правителството нѣма право да се оплаква отъ поведението, което държи опозицията. Правителството излъже да оправдава себе си. Правителството извърши всичко, което порицаваше понапрѣдъ въ опозиция, и никой не вдигна ръка и не хвърли камъкъ противъ него. Ако българското правителство е било принудено да спира хората, които отиватъ да умиратъ за свободата на своето отечество, и не се чу укоръ отъ Народното Собрание, това показва нашия голѣмъ патриотизмъ и нашата мъдростъ, ако щете, защото истинскитѣ патриотизмъ не състои въ това — да се закачашъ на неприятеля, а се състои въ туй — да умълчавашъ известни идеи и да бъдешъ толкозъ героически, щото да подкрѣпяшъ едно неприятелско правителство, даже когато е непопулярно. Прѣдъ такава една опозиция, прѣдъ такава една камара, има ли право правителството да не изкаже своята политика? Можешъ да бъдешъ споръ дали би трябвало да вършишъ българското правителство, можешъ да бъдешъ споръ дали има сила българското правителство да върши нещо за да прѣдизвика или спре едно възстание, може да се критикуватъ хората, които държатъ едно или друго поведение — само едни хора не може да се критикуватъ, — ония, които са ми-

нали границата. Критиката се спира на послѣдната педя българска земя, отъ която са прѣхвърлили кракъ и са отишли да сложатъ юнашки глави за благородната идея. Тамъ се спира критиката; оттамъ нататкъ може да се разсждава всѣчески. Но когато не сме дали никакъвъ поводъ на правителството да подозира, че ще отидемъ да му прѣчимъ, даже когато би прѣдприело нещо непопулярно; когато не сме дали поводъ да подозира, че ще му поставимъ спънки, когато ще отиде съ увѣчението на народа, ако мисли, че има право, че има сила, че има правствена подкрѣпка за това, то правителството е длъжно по този важенъ, по този съществень въпросъ непрѣмънно да се обясни. И ние бихме желали да знаемъ, за да бъдемъ съвършено откровени, истина ли е, че правителството има своя начертана програма по този въпросъ и мисли ли да я прилага за прѣдъ прѣдстоящитѣ събития и прѣдстоящитѣ врѣмена? Не само програма, колкото се касае за неговитѣ дѣйствия тукъ, вътрѣ въ страната, но още и за неговитѣ постъпки извънъ България. Но ако правителството нито има някакви надежди, нито мисли да прави някакви постъпки въ странство, ще бъде висшето доказателство на патриотизмъ отъ негова страна, въ тронното слово да бъде по-трѣвено, по-скромно, но по-положително. (Нѣколцина отъ лѣвицата ръкоплѣскаха.)

Н. Цановъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Прѣди да се докосна до направеното изложение отъ г. Министъръ-Прѣдседателя, азъ дължа да кажа нѣколко думи за онзи отъ ораторитѣ, който едва-що напусна тая трибуна, защото, наистина, встъпителната частъ отъ неговата рѣчь ми направи дълбоко впечатление.

Г-нъ Геннадиевъ, членъ на народно-либералната партия, дохожда тукъ, слѣдъ толкозъ проповѣди на неговия шефъ, слѣдъ толкова статии въ тѣхния вѣстникъ, да ни декларира, „че ще бъде безуменъ онзи политически дѣятел, който би се противопоставилъ на демократическото течение“, което съществува не само у насъ въ България, но и въ цѣлия свѣтъ. Наистина, ние сме изповѣдвали и всѣкога ще изповѣдваме това начало, но нека ми позволи г. Геннадиевъ да се усъмня малко въ искренности на тия негови думи, защото тѣ идатъ тутакси слѣдъ толкова статии, които ние четемъ ежедневно въ вѣстника, който прѣдставлява тѣхнитѣ идеи. И за да мога да мотивирамъ това мое убѣждение, азъ ще взема нѣколко пасажии отъ по-нататъшното развитие на неговата рѣчь.

Менѣ ми прави впечатление откровеността на г. Петкова, откровеността въ послѣдно врѣме и на в. „Новъ Вѣкъ“. Слѣдъ дълги лутания, най-послѣ, дѣйствително тѣ излъзоха прѣдъ насъ ясно: шефътъ на народно-либералната партия и въ печата и тукъ е излизалъ да казва, че българскитѣ народъ не е способенъ за тази свобода, която има засега, и че тя трѣбва малко-помалко да се ока-

стри, защото иначе щѣло да настѣпни зло за страната. Вѣрна ли е или невѣрна тази мисълъ, но ти е откровена и, тъй авансирала, нѣма освѣтъ народно-либералната партия да я изнесе ясно и, когато бѣде усвоена отъ обществото, нека поеме властѣта да я реализира. Но сега ми направи впечатление рѣчьта на единъ отъ членоветѣ на народно-либералната партия, защото той вече измѣнява, тъй да кажа, прѣгърнатата тактика. Именно, тъй измѣнение на такта, менѣ ми направи впечатление, и азъ искамъ да си изкажа моитѣ мисли по случая.

Когато извѣстни реакционни партии сѣ замислювали въ нѣкоя държава да извършатъ държавенъ прѣвратъ, тогазъ най-много сѣ криели своитѣ замисли. Именно този поводъ менѣ ми напомни случай въ френската камара, когато французи, споразумени съ Наполеона III, поискаха да отнематъ свободитѣ на френския народъ. Припомнямъ си като сега прочетенитѣ редове на знаменитата рѣчь на още по-знаменития френски гражданинъ, Викторъ Хюго, когато той отъ трибуната заявяваше за прѣдлежащата опасностъ, която угрозаваше френския народъ отъ реакцията, когато пазоваваше имената, които бѣха опрѣдѣлени да бѣдатъ кой губернаторъ, кой министъръ въ бѣднѣщото монархическо управление слѣдъ унищожението на републиката, какъ се навърляха върху него всички тия реакционни елементи, какъ тѣ опровергаваха и наричаха рѣчьта на Викторъ Хюго. „Това е клевета!“ викаха тѣ тогава. Но клеветата излѣзе истина. Такова впечатление ми направи сега измѣнението такта на народно-либералната партия и казвамъ, че това измѣнение на такта ме прави още повече да се страхувамъ, кара ме да се обърна къмъ всички и да се попитаме: дали дѣйствително не настѣпва и у насъ подобенъ моментъ?

Каза ни г. Генадиевъ: не ние ще искаме да се унищожатъ прѣдставителнитѣ тѣла, но ние ще искаме да се направятъ тѣ жизнеспособни съ редъ законодателни мѣроприятия. Така се говори всѣкога, или повечето пжти, г-да! Защото извѣстни политически дѣятелни прибѣгватъ непосредствено къмъ своята цѣль — унищожаватъ основнитѣ закони, други же казватъ: нека си стои основниятъ законъ, но ние ще направимъ редъ закони, съ които ще докажемъ, че основниятъ законъ може да си съществува и наредъ съ него може да съществуватъ и маса други закони, които въ край на краищата да унищожаватъ изцѣло основния законъ. И такова нѣщо е бивало у насъ, въ България. Въ врѣмето на народно-либералния режимъ ние знаемъ, че конституцията съществуваше, но наредъ съ конституцията съществуваше и едно законче за печата, и при голѣмата свобода, която конституцията признава на печата въ България, никакъвъ печатъ свободенъ не съществуваше. Съществуваше конституция, споредъ която събранията, митингитѣ бѣха свободни, но наредъ съ конституцията съществуваше и едно законче за митингитѣ, споредъ което всѣки, който отидѣше

да изкаже публично своитѣ мисли, бѣше прѣдатель и т. н. Тѣй щото начинътъ, по който въ послѣдно врѣме народно-либералната партия бѣше подела борбата, бѣше и начинътъ дѣйствително по-кавалерски. Нека ти излѣзе явно да каже, че българскиятъ народъ не е способенъ за такива свободни учрѣждения, нека се постарасе да убѣди българското общество въ това и, ако сполучи, нека пристѣпни къмъ работа — никой не ще има право да се сърди. Той е кавалерскиятъ начинъ.

Каза ни се отъ г. Генадиева, че ние вървимъ къмъ лопаво, а затова е виновна нашата, тъй да се каже, неподготвеностъ, виновенъ е догѣдѣ и народътъ, вследствие на маса исторически и т. н. работи, че не може да подемѣ тия свободни учрѣждения и да се възползва отъ тѣхъ. Та, казва той, ние трѣбва да подражаваме на по-умнитѣ държави. Кои по-умни държави да подражаваме, г-да народно-либерали? Сърбия, съсѣдната наша държава ли? (Д-ръ Н. Генадиевъ: Не Сърбия, въ всѣки случай.) Моля Ви се. — Сърбия въ желанието си да подражава тия държави, които г. Генадиевъ сочи и които ни кара и ние да подражаваме, е достигнала до такова окаяно положение. Сѣщото може да се каже и за Гърция и за Румѣния, за всички съсѣдни намъ държави. Когато ние казваме да се подражаватъ другитѣ държави, ние искаме да се кажемъ да се подражаватъ ония държави, които по всичко може да подражава една малка Сърбия, една малка България. (Д-ръ Н. Генадиевъ: Азъ Ви казахъ коя държава.) Ние не трѣбва да подражаваме голѣмитѣ държави, които за защитѣта на своята територия могатъ да разполагатъ съ милиарди левове, съ милиони щикове: ние трѣбва да подражаваме ония държави, които приличатъ на насъ. И затова ние казваме, че ще подражаваме и трѣбва да научимъ българския народъ да подражава тия чужди държави. Защо да не подражаваме на държави, каквато е Швейцария, каквато е Нова-Зеландия, Америка и т. н.? И мисли, че именно тѣзи сѣ държавитѣ, които България трѣбва да подражава, за да може дѣйствително да се развиятъ всички обществени и економически сили въ нея. Ние сме народъ безъ традиция и като такъвъ най-лесно можемъ да въведемъ свободнитѣ учрѣждения у насъ. Ние не трѣбва да отидемъ до положението на Германия, до положението на Франция и т. н., че слѣдъ това да почнемъ да гонимъ свободенъ животъ. Ние казваме, че трѣбване да почнемъ да подражаваме именно на тѣзи държавици още отначалото, защото виждаме, че тѣ дѣйствително сѣ напръднали и не ламтятъ за нѣкаква суетна слава, както сѣ ламтѣли другитѣ наши съсѣди.

Азъ не искамъ да говоря върху другъ единъ въпросъ, който се зачепна отъ г. Генадиева, а именно относително това, че въ България недостатъчно се защищавала частната собственостъ. Защото, г-да прѣдставители, ако захванемъ да се попитаме: кой не уважава частната собственостъ,

ще намѣримъ много високи хора, които не я уважаватъ. Доста е да си спомнимъ Куртово-Конаре и другъ редъ подобни работи, за да видимъ, кой не уважава частната собственостъ и кой дава примѣръ за това нѣщо. Партизанското общинско управление, то е, което може да ни съсипе, каза г. Геннадиевъ. Не тамъ е страхотията, г-да. Страхотията се състои въ това, че досега въ България не е имало прѣдставителни учрѣждения. Въ всички прѣдставителни учрѣждения у насъ се е бъркала централната властъ. Тогазъ, когато едно истинско народно прѣдставителство е засѣдало тукъ, въ София, не сж могли да ставатъ опѣзи пѣща, които сж ставали, когато прѣдставителствата сж избирани съ сила, по желание на Княза, или на този, или на онзи министъръ. Нека си спомнимъ за прѣдставителствата, за Народнитѣ Събрания въ Стажболово врѣме, и да видимъ какви сж били тѣ тогава и какви сж били Народнитѣ Събрания, когато малко или много сж изразявали волята на българския народъ; отъ това сравнение ще видимъ каква разлика има между едно прѣдставителство, излъзло по волята на народа, и прѣдставителство, излъзло по натиска или по желанието на Княза, или на пѣкой министъръ. Тѣй щото, не е страхътъ, че нашитѣ прѣдставителни тѣла не сж могли да достигнатъ онова, което народътъ е очаквалъ отъ тѣхъ; не тамъ е страхътъ. Страхътъ е да не би да бѣдатъ унищожени тѣзи прѣдставителни тѣла. Всички, които искатъ напрѣдка на България, трѣбва да си зададатъ за цѣль, за задача да ги запазятъ, да се оградятъ свободитѣ на народа, но по такъвъ начинъ, щото да не могатъ циганитѣ да ездятъ българскитѣ почтени граждани. Туй е, което искахъ да кажа по поводъ на встъпительната частъ отъ рѣчьта на г. Геннадиева. А сега искамъ да мина тутакси върху това, което се каза отъ г. Министъръ-Президента.

Азъ ще благодаря за началото, което г. Министъръ-Прѣседателътъ даде сега въ настоящето Народно Събрание, като прѣди начеването на дебатитѣ по отговора на тронното слово направи експозе, изложение, за политиката на правителството. Началото, само по себе си, е хубаво, но начинътъ, по който се изложи политиката на правителството, ми се съвсѣмъ не хареса, защото аслж нищо не виждамъ отъ онова, което трѣбваше да очаква народното прѣдставителство отъ едно изложение на единъ министъръ-президентъ. Рѣчьта на г. Министъръ-Прѣседателътъ, г-да прѣдставители, бѣ рѣчь отъ колебания и отъ една неизвѣстна за насъ досега откровеностъ, за която ще кажа по-нататѣкъ нѣколко думи. Съществувахе въ рѣчьта една голѣма неувѣреностъ, а на много мѣста — и това ще го докажа по единъ положителенъ начинъ — и голѣма неискренность. Въ нея имаше всичко, но не едно ясно изложение на политиката на правителството, за да можемъ да видимъ дали дѣйствително това изложение е вѣрно, за да можемъ да видимъ какво прѣдставлява правителството сега

въ България, каква е неговата насока, къмъ дѣ води то българския животъ. Азъ ще пристѣпя тутакси къмъ нѣколко примѣри, къмъ нѣколко цитати, които си направихъ, когато г. Министъръ-Прѣседателътъ направи своето изложение. Той захвана така: „ще ми бѣде“, каза той, „драго, ако ни се признае, че сме имали поне старанието да въведемъ редъ и законностъ въ страната“. И по-послѣ, слѣдъ това, каза: „признавамъ, че самъ тамъ е имало нѣкои отклонения отъ нѣкои чиновници при изборитѣ, но това не е било система на правителството, слѣдователно и не може самото правителство да бѣде обвинявано по този случай“. За тази откровеностъ нека изкажемъ своята благодарностъ, но ако дѣйствително правителството, чрѣзъ устата на г. Министъръ-Президента, признава, че отъ извѣстни чиновници е имало отклонения, питамъ азъ: каза ли г. Министъръ-Прѣседателътъ какви мѣрки сж взети отъ страна на властѣта, за да се не повтарятъ тѣзи отклонения? Взети ли сж мѣрки? Защото и ние ще прибавимъ за нѣкои случаи, на които сме били очевидци, които сж станали въ страната и за които абсолютно никакви мѣрки не сж взети. Скоро почитасмото Събрание ще има случай да се занимае съ една интерпелация отъ нашитѣ другари г. г. Влайковъ и Савчевъ, въ която интерпелация сж изложени редъ нарушения, — не, редъ злоупотрѣбления, редъ прѣстѣпления, извършени отъ Бѣлоградчишкия околийски началникъ въ врѣме на изборитѣ за окръжнитѣ съвѣти. Нѣма нужда, г-да прѣдставители, да изброявамъ тукъ едно по едно нѣщата, които сж написани въ интерпелацията, защото по нея дебати ще станатъ по-нататѣкъ, па и на правителството сж извѣстни вече: тѣ се четеха отъ трибуната. Досега, обаче, Бѣлоградчишкиятъ началникъ изпълнява своята длъжностъ, досега той занимава своето мѣсто и се ползува съ благоволенieto, съ довѣрието на правителството. Питамъ азъ: взеха ли се нѣкакви мѣрки досега? Има ли на умъ правителството да ги вземе? Защото нищо подобно въ неговитѣ дѣйствия не се забѣлѣзва. Въ Видинско, напр., по врѣме на изборитѣ, цѣлата полиция бѣ турена въ разположение на тамошнитѣ партийни водители, не въ смисълъ да тероризиратъ населението, но тя бѣше напълно въ разположение на тамошнитѣ политически водители да изпълнява тѣхнитѣ желания, да имъ разнася писмата въ селата до тѣхнитѣ кметове и партизани. Но не само въ Видинъ, Бѣлоградчикъ, а навсѣкѣдъ се знае отъ вѣстницитѣ, пѣкъ и тукъ, вѣрвамъ, нѣма да се скрие отъ министерската маса, употребили сж се стражари, слуги, пожарникари при изборитѣ. Тѣй напр., въ допълнителния изборъ въ София, за деца на избора сж били наети сума слуги отъ градския съвѣтъ, които сж били турени въ разположение на правителството за произвеждането на изборитѣ. Дѣйствително, чрѣзъ това никакво прѣстѣпление не може да се улови, не може да се накаже никой, но фактъ е, че съ такива

срѣдства правителството си е служило и си служи, пѣщо, сѣбичу което и сегашните министри сѣ се опѣлчавали въ миналото. Редѣ и законностъ да се въведе въ страната, имало желание, имало стремление въ сегашното правителство. Ако това пѣщо бѣше дѣйствително, ако тази мисль бѣше дѣйствително вѣрна, искренна мисль, ние нѣмаше да виждаме тѣзи пѣшна да се повтарятъ въ България, ние нѣмаше да виждаме онова морално влияние, което се е стремило правителството да упражнява чрѣзъ властѣта въ врѣме на изборитѣ. А моралното влияние навсѣкѣхъ се е упражнявало.

Като говоря относително поведението на правителството за минало врѣме, именно отъ закриването на извънредната до сегашната сесия, азъ не мога да не спомена за единъ дѣйствително възмутителенъ случай, г-да прѣдставители! Касае се до въпроса относително Deutsche Levante Linie. Помнимъ ние за тази компания какви горещи статии се пишеха въ опозиционните вѣстници и въ вѣстника, опозиционенъ когато бѣше, на сегашното правителство. Миналата година правителството, за да настои да се тури въ бюджета субсидията, които бѣ общава неправилно отъ Радославовото правителство, мотивира това съ обстоятелството, че нѣмало какво да прави, защото то било ангажирано отъ прѣдшното едно правителство. Тѣй се мотивира отъ министерската маса отпущането на тази субсидия, включването ѝ въ бюджета. Сега, обаче, какво виждаме? Виждаме, че Deutsche Levante Linie иде съ свой параходъ въ Варна, и виждаме, че всичките министри, заедно съ Княза, се изредиха на банкета въ честъ на идването на първия параходъ „Терания“ и козѣ-коджамии рѣчи се държаха за бъдещето прѣусѣвяване на България отъ това шастие, че Deutsche Levante Linie пуска свои параходи да сипратъ въ Варна и Бургасъ — кажете, съ какво можете да обясните, г-да министри, таква противорѣчие? (В. Димитровъ: Съ бъдеща една субсидия!) Вие пишехте едно врѣме противъ тая субсидия и вие я наложихте на Народното Събрание подъ прѣдлогъ на необходимостта, че таква едно задължение било дало едно бивше правителство, а най-послѣ свършихте съ рѣчи, държахте въ честъ на тази сѣщата Deutsche Levante Linie!

По-нататѣтъ, г. Министъръ-Президентътъ, като пушна нѣколко тъмни мисли, отъ които се забѣлѣжи като че ли имало нѣкакъвъ страхъ за парламентарния режимъ въ нашето Княжество, каза: „азъ бихъ искалъ да паднемъ, ако ще падаме, по парламентаренъ редъ“. Тази бѣше мисльта, които бѣше авалисирана отъ г. Дансва, а по-нататѣтъ се разпространи и разви слѣдующата тема. Всѣки признава, че законодателните избори не можеха да дадатъ другъ резултатъ, защото властѣта не можеше да не укаже своето влияние. Ако бѣха общи изборитѣ, щѣхме да ви разбнемъ въ дребезги. Тѣй каза г. Министъръ-Президентътъ.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Вѣрно не сте записали моята мисль, г-нѣ Цановъ! Азъ казахъ, че допълнителните избори не можеха да дадатъ мѣрило, защото между 10-ти избора 7 бѣха наши, дѣто ние се избираме.

Н. Цановъ: Азъ тѣй сѣмъ записалъ, тѣй схваналъ Вашата мисль. Но важно е, че Вие заявихте тукъ, какво вашето желание било, ако ще падате, да паднете по парламентаренъ редъ тукъ, въ Събранието. (Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Да!) Нека ми бѣде позволено да се усѣмни въ искреностѣта на авалисираната отъ Васъ мисль. Вие бѣхте бламирани, г-да министри, по парламентаренъ редъ тукъ, въ Народното Събрание, прѣди една година, но вие не паднахте, а разтурихте Камарата. Съ какво ще ни увѣрите, че тоже, при такъвъ единъ случай, вие нѣма да направите сѣщото: намѣсто да паднете, пакъ да разтурите Камарата (Г. Кирковъ: Т. е. ние да паднемъ!) и да се явите по сѣщия начинъ, както се явихте прѣди година?

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Страхъ за това нѣма: нѣма монополи!

Н. Цановъ: Не е въпросътъ за монополитѣ, но ние гледаме какво сте вършили.

Д. Петковъ: Не тѣй, ами кажете му, че право е на Държавния Глава да прави министритѣ. Нему кажете да го знае; азъ го знамъ!

Н. Цановъ: Нека заявимъ въ всѣки случай отъ тая трибуна, че ние ще подкрѣпимъ желанието на министерството, ако ще падне, да падне по парламентаренъ начинъ — ние ще защитимъ това начало съ нашитѣ, колкото слаби и да сѣ, сили, макаръ че въ искреностѣта на тази мисль, както казахъ, не вѣрваме.

Най-интересната мисль, която се спомена отъ г. Министъръ-Президента, бѣ слѣдующата. Той призна отъ министерската маса, че всичките партии, въ това число и тѣхната, които сега е на властъ, се състоили отъ котерии, слѣдователно, ни по-малко ни повече, и сегашното управление не е друго, освѣтъ котерийно управление. Намъ г. Министъръ-Прѣдседателътъ не ни каза добро ли е, или лошо такова управление, добрини или злини ще принесе то на България, а този е въпросътъ, съ който той трѣбваше най-много да се занимае. Или признава г. Министъръ-Прѣдседателътъ, че подобно едно котерийно управление е добро, а, слѣдователно, ние ще му кажемъ, че това е отрицание на всичката тѣхна минала дѣятелностъ, понеже и тѣ заедно съ всички сѣ се борили противъ всички котерийни управления, или ще го признае, че това е нѣщо лошо, а тогава трѣбва да ни укаже на срѣдствата, на мѣроприятията, които мисли да прѣвземе, за да се унищожи това зло въ страната.

Г-да прѣдставители! Вие знаете борбата на прогресивно-либералната партия; вие знаете борбата на много други конституционни партии въ страната. Всички бѣха дошли едно врѣме до съзнание, че ако България страда отъ нѣщо, че ако нейнитѣ финанси се разбъркватъ, че ако економическото положение на страната се заплашва, ако нейнитѣ политически свободи стоятъ на косъмъ, за всичко това е виновна катерийността на нашето управление или иначе, както сме го наричали и го наричаме, дворцовото управление, и срѣщу такова управление тѣ сж се борили. (Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Нѣма нищо общо.) Има много общо; то е едно и сѣщо. Защото, г-нъ Министъръ-Прѣдседателю, катерия не е нищо друго, освѣнъ повикване на извѣстни хора отъ извѣстна личност да управляватъ въ даденъ моментъ страната.

Още единъ примѣръ. Повечето отъ внесенитѣ законопроекти сж били приготвени по-отрано, каза г. Министъръ-Президентътъ, но не зная съ прибрзаността, съ каквато е внесенъ законопроектътъ за чиновницитѣ, да не се направи нѣкое недоразумение. Отъ тѣзи мисли на г. Министъръ-Прѣдседателя излиза, че се внасятъ законопроекти по назрѣли нужди, както той каза, безъ обаче да сж тѣ проучени, защото, естествено, тѣ сж законопроекти чужди, отъ друго изработени. (Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Това е дребнавостъ!) Азъ не разбирамъ по-голъмо колебание отъ това, което изпъкна въ тази мисль, която се изнесе отъ министерската трибуна. Азъ мисля, че не е правителство онова правителство, което нѣма творческа сила да създава, защото то ще върши днесъ едно, за да го развали утрѣ. Едно такова управление, г-да прѣдставители, ще прилича на оная къща, която Настрадаинъ Ходжа е направилъ, за да я обрѣща навсѣкждѣ по желанието на всѣки единъ, който е дохождалъ при него. Едно такова правителство нѣма и не може да има една опрѣдѣлена посока, нѣма и не може да има една ръководяща идея. Може законопроектитѣ да сж работени и отъ друго, но тѣ само тогава могатъ да принесатъ извѣстна полза при разискването въ Народното Събрание, когато правителството, което ги внася, ги е възприело, ги е проучило и е прокарало една обща ръководяща нишка, която на всѣки редъ, на всѣки слогъ да се чете и да се вижда като червенъ конецъ. Такова нѣщо не виждаме въ законопроектитѣ, които се прѣдставиха досега отъ страна на правителството. Поне азъ така разбрахъ мисльта на г. Министъръ-Прѣдседателя, съ която той съобщи въ Народното Събрание, че тия законопроекти сж приготвени отъ нѣколко години насамъ; значи, приготвени отъ врѣмето на Стамболова, на народницитѣ, на Радо-славова и пр. Питамъ азъ: ако сж приготвени отъ старо врѣме, ако сж издадени сега отъ шкафовѣтъ, прѣгледахте ли ги, г-да министри на прогресивно-либералната партия, сравнихте ли ги съ вашитѣ

основни принципи, прокарахте ли оная основна идея, основна мисль, която лежи въ вашата програма, въ програмата на прогресивно-либералната партия? Защото, когато дойдемъ собствено до дебатирането на самитѣ законопроекти, ние ще ви докажемъ, че има редъ законопроекти, които може да ги прѣдстави всѣко друго, но не и едно прогресивно-либерално правителство, че може да ги прѣдстави едно народняшко, едно стамболовско правителство. Има нѣкои законопроекти дѣйствително много добри; но тѣхъ ние ще се произнесемъ поотдѣлно, когато бждатъ сложени тукъ на разглеждане; но всичко това, което е добро, е попаднало случайно, не е резултатъ на една ръководяща идея на правителството. (Д-ръ П. Ношковъ: Отдѣ знаете, че случайно е попаднало?) Защото виждамъ въ единъ и сѣщъ законопроектъ толкова реакционни, колкото и напрѣдничави идеи. Ето затуй. Азъ онзи денъ, напр., бѣхъ въ комисията по Вътрѣшнитѣ Работи и видѣхъ, че г. Министърътъ на Вътрѣшнитѣ Работи, членъ на прогресивно-либераленъ кабинетъ, членъ на прогресивно-либералната партия, поддържаше съ сѣщото онова усърдие, съ което и г. Петковъ може да поддържа, да се отнематъ извѣстни права отъ нашето самоуправление, изъ рѣцѣтъ на нашитѣ общини. Е, г. министъръ Людскановъ или не знае що върши, или е измѣнилъ вече своитѣ възгледи по управлението на страната. Тукъ не може да има двѣ нѣща. И затова именно азъ казвамъ, че въ законопроектитѣ, които се внесоха въ Народното Събрание, нѣма една ръководна нишка.

Тѣзи, г-да прѣдставители, нѣколко примѣри, които извадихъ отъ рѣчта на г. Министъръ-Прѣдседателя, по което дълбоко убѣждение, потвърдяватъ напълно нашата мисль за онова впечатление, което човѣкъ може да изнесе отъ тая рѣчь. Върху подробноститѣ на рѣчта му азъ нѣма да се спирамъ, защото собствено неговата рѣчь се занимаваше съ бѣгло прѣбродване на законопроектитѣ, които се внесоха въ Народното Събрание и които има да се внесатъ. Това нѣщо ще го направимъ тогава, когато, както казахъ по-напрѣдъ, бжде внесенъ всѣки законопроектъ отдѣлно и когато ние ще можемъ да се позанимаемъ по-обстоятелно съ разискването на принципитѣ, които сж легнали въ тѣхъ. Намъ ни трѣбваше въ изложението, въ експозето на г. министра едно друго нѣщо да чуемъ: да видимъ каква е общата политика на България, какъ се насочва тя отъ правителството, съ голѣми чѣрти да бжде тя нарисувана. Напр., ние искахме да чуемъ каква е неговата вътрѣшна политика, какъ мисли г. Министъръ-Прѣдседателя да осигури свободитѣ на българскитѣ граждани, какъ мисли да осигури нашето самоуправление. Той каза, наистина, нѣколко думи за нашето общинско самоуправление, когато дойде рѣчь по въпроса за внесения законопроектъ, но всичко, което каза, бѣ, че едно голѣмо зло било — и това единъ прогресивно-либераленъ министъръ

го казва. — че най-големото зло било въ това, че нашите общински управления били партизански гнѣзда, били партизански учръждени, а, слѣдователно, тѣ би трѣбвало да прѣтърпятъ едно съответствено измѣнение. Азъ не мога да разбера една подобна мисль. Такава една мисль, авансирана отъ една реакционна партия, може да си я обясни човѣкъ. Ако дойдѣше г. Рачо Петровъ съ своя реформаторски органъ и каже, че ние сме противъ партийното управление на страната, ние щѣхме много лесно да разберемъ рѣчта му; но да дойде единъ прогресивно-либералъ да се бои отъ партийността на общинските управления, азъ не мога да го разбера — защото, г-да прѣдставители, навсѣкѣ въ една свободна държава партийността не може да бѣде избѣгната, тя е неизбежна, но котириността е, противъ която трѣбва да се опълчимъ. (Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Разбирайте партийността именно въ тая смисль.) Той каза: за да ви увѣримъ, че ние искаме да унищожимъ партийното управление, или се стремимъ да го унищожимъ въ общините, доказателство на това сѣ контролитъ, които на много мѣста властующата партия е правила съ оппозицията, — единъ примѣръ, който служи за позоръ, тъй да се каже, въ нашия общественъ животъ. Защото, г-да прѣдставители, по-лошаво нѣщо отъ компромиситъ въ една свободна държава азъ не мога да намѣря. Какъ би било възможно, дѣйствиелно, да се проповѣдватъ, да се пропагандиратъ принципитъ на една партия, когато тази партия по утилитарни причини се съгласява днесъ или утрѣ да работи въ изборитъ съ една най-реакционна група? Но какъвъ начинъ ние ще внесете възпитание въ народа, по какъвъ начинъ ние ще възпитавате българскитъ граждани, българскитъ избиратели? (В. Статковъ: Питайте г. Каравелова.) Азъ смѣтамъ, и ние сме смѣтали винаги, че компромиситъ въ избори не само че не могатъ да служатъ за заслуга на една власт, на едно правителство, но тѣ могатъ да му служатъ за осѣждане. (К. Мирски: Всички ли компромиси?) Моля. — Всѣка една партия трѣбва да проповѣдва своитъ начала и да иска, щото тя да поеме управлението било въ общините, било въ окръжитъ, било въ държавата, възъ основа на нейната програма, защото само по този начинъ нейната идея, нейната задача единъ денъ, ако тя е права, ще бѣде разбрана отъ народа.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Ами когато въ една община има половинъ дужина партии?

Н. Цановъ: Тогавъ прибѣгнете къмъ онова сръдство, за което ние викаме отъ толкова години, именно пропорционалното избирателство.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Не възставамъ противъ това.

К. Мирски: Всички ли компромиси осѣждате, г-нѣ Цановъ? Това е много важно да се знае.

Н. Цановъ: Безспорно, че всички. Какво искате да кажете?

К. Мирски: Искамъ да кажа, че Вие бѣхте пръвъ, който проповѣдахте и поддържахте коалиционното министерство.

Н. Цановъ: Между коалиция и между компромисъ по избори има разлика толкова, колкото отъ небето до земята. (Нѣкои отъ прѣдставителитъ: А а а!) Ето защо. Защото коалицията винаги се налага отъ върхопната воля на народа, а при компромисъ вие отивате да се съгласявате и правите напразни за властѣта, чрезъ което смѣсвате ваши и чужди принципи, за да не можете послѣ да ги познаете — двѣ нѣща съвсѣмъ различни.

Второ. Ние не чухме отъ г. Министъръ-Президента да ни каже, каква е и каква ще бѣде финансовата политика на страната, защото само съ това, че се е направилъ заемъ, че се е покрилъ този заемъ, че щѣлъ да бѣде внесенъ законъ, съ който ще бѣде увеличенъ единъ налогъ, това не е финансова политика, г-да прѣдставители. Когато намъ говорятъ за финансова политика, ние питаме, какво е прѣдприело и какво мисли да прѣдприеме правителството, за да може да измѣни данъчната система, толкова увехтѣла вече.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: За 2½ мѣсеца само нищо не може да се направи.

Н. Цановъ: Какви мѣроприятия мислите да прѣдприемете и мислите ли, имате ли на умъ да прѣдприемете нѣщо по този въпросъ?

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Въ тая сесия не. Азъ говоря за тази сесия, а не развивамъ партийна програма за години.

Н. Цановъ: Постоянно се отлага отъ сесия на сесия и никога нищо не е направено.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: То е другъ въпросъ.

Г. Кирковъ: То се остави миразъ на другитъ партии.

Н. Цановъ: Да.

Г-нѣ Министъръ-Прѣдседателъ не разви, напр., каква ще бѣде економическата политика на правителството; по какъвъ начинъ мисли правителството да се развиятъ економическитъ сили въ страната. Нищо подобно въ рѣчта, ни дума. Нищо, напр., не се каза отъ г. Министъръ-Прѣдседателя, който е министъръ на едно прогресивно-либерално правителство, какво мисли правителството по кооперативното движение, което се е така усилило въ

странство и което такава грамадна полза е припесло на няколко държави, каквато е нашата. Мисли ли да предприеме мърки за да унищожи спъкият, които съществуват въ законитъ противъ кооперациитъ? Мисли ли да вземе нѣкои мърки, за да подкрѣпи частната инициатива? Нищо подобно не чухме, а кооперативното движение е едно движение толкова спасително въ социално, колкото и въ економическо отношение. Държавитъ сж напреднали извънредно много, откогато това движение е станало цѣль и на партии, и на правителства.

Тѣй сжщо по учебното дѣло само ни се казатъщо сжтно за учителитъ, което, право да ви кажа, азъ не можахъ да разбера. Каза ни се за селскитъ учители, че тѣ се ползватъ съ голѣми права, но нѣмалѣ длѣжности, колкото ги имало другото чиновничество у насъ. Но каква е културната роль на правителството, за това тоже ни дума въ изложението. Ние не искаме да знаемъ какви законопроекти сж внесени и какво имъ е съдържанието, защото тия закони ние ще ги разгледаме когато се внесатъ; но ние искаме да знаемъ каква насока за културния напредѣкъ на държавата, на обществото, правителството посочва.

Сега е вече редовна сесия, не извънредна. Намъ ни се каза въ тая декларация, която за прѣвъ пътъ се прави отъ прогресивно-либералната партия, на кои обществени сили почива това правителство, отдѣ черпи то своята мощь.

Д-ръ П. Ношковъ: Отъ болшинството на българския народъ. (Отъ крайната лѣвица: Ааа! — Смѣхъ.)

Г. Кирковъ: Сбърка я, бае Ношковъ!

Д. Манчовъ: Отъ васъ, отъ социалиститъ умъ!

Н. Цановъ: Г-да! Азъ ще привърша малко. Отъ всичко това, което ви казахъ, ние нищо не заблѣжихме въ рѣчта, въ експозето за политиката на правителството. И ние разбираме твърдѣ добръ защо става това. Защото и това правителство, както и всички досегашни, споредъ самото негово признание, е правителство котерийно, а по нашему, както споменахъ и прѣди отъ тази трибуна, то е правителство дворцово. Ето защо то нѣма и не може да има една ясна, опрѣдѣлена политика. (С. Арсениевъ: Има ясно опрѣдѣлена политика — за Княза.) Ние ще се помжчимъ, г-да прѣдставители, отъ всичко това, което казахъ досега, отъ всичко това, което се каза отъ министерската маса и което е избвършено досега, да посочимъ какво прѣдставлява — ако и г. Министъръ-Прѣдседателъ избѣгна отъ това, — да посочимъ, казвамъ, какво прѣдставлява отъ себе си сегашното правителство. Азъ мисли, че за да можемъ да бждемъ ясни по този въпросъ, трѣбва да се върнемъ нѣколко години надирѣ и да хвърлимъ единъ малѣкъ погледъ на миналото.

Прогресивно-либералната партия, г-да прѣдставители, извѣстно е на всички, брой въ своитъ редове нѣколко инвалиди, тѣй да кажа, отъ старата либерална партия, която, наистина, въ първо врѣме имаше, макаръ и доста смутно, една демократическа тенденция. (Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Малко съ повече почитание можехте да говорите за тия хора.) Азъ съ всичкото си почитание говоря къмъ тѣхъ, и мисля, че ни най-малко не ги докачамъ. Тѣ сж ветерани, но тѣ сж вече инвалиди, тѣ сж инвалиди за новитъ борби. И ще ви го докажа. (К. Мирски: Вие станахте марксистъ. Кажете на кои обществени сили се придържате и основавате.) Почакайте. — Азъ ви казахъ, г-да прѣдставители, че първата либерална партия, тѣй както бѣ тя организирана въ Търново, тогава когато се съставили конституцията, имаше въ своята не програма — защото никаква писана програма нѣмаше, — но въ своята дѣйностъ имаше много демократически тенденции. И дѣйствително, българскиятъ животъ още тогава се раздѣли на двѣ голѣми групировки, едната отъ които получи своето название консервативна, а другата — либерална. Консервативната партия въ Велико-Търново черпише своята мощь и сила въ богатото съсловие, въ тѣй нареченитъ чорбаджии. И асѣ тогава още я нарекоха чорбаджийска партия. (К. Мирски: Опрѣдѣлѣте кой е чорбаджия! — Г. Кирковъ: Който има 10 кесии пари. — Смѣхъ.) Другата частъ потърси своята сила въ земеделѣческия, въ работния народъ. (К. Мирски: Чорбаджитъ не работатъ ли?) Какво стана подиръ туй, какво стана съ либералната партия, на всички е извѣстно, така щото, нѣма смисълъ да говоря, но туй искамъ да го спомена, за да направя единъ прѣгледъ понататѣкъ на самата прогресивно-либерална партия. Тази партия при своето уформиване се подмлади съ нѣколко нови единици. Тѣ искаха — тѣзи нови единици, които влѣзоха въ прогресивно-либералната партия, когато напоследѣкъ почна да се организира, — искаха да я модернизиратъ, искаха да я изработитъ програма, искаха да я направятъ една дѣйствително обществена сила, т. е. такава, каквито съществуватъ въ цѣлия свѣтъ. Старитъ ветерани, нека тѣй ги наречемъ, отъ либералната партия не можахъ да схванатъ онова течение, което се създаваше въ прогресивно-либералната партия отъ тѣзи, които влизаха сега въ нейнитъ редове, т. е. отъ новитъ млади сили. Тѣ, не може да имъ се вмѣнява туй въ грѣхъ, не можахъ да схванатъ новото вѣяние, което трѣбваше да настѣпи въ партиитъ въ България. Тѣ не бѣха способни да схванатъ това нѣщо, не можахъ да схванатъ и първоначално още демократическата тенденция, която либералната партия имаше въ Търново. И тѣ, г-да народни прѣдставители, мислѣха, че по сжция начинъ трѣбва да се продължатъ у насъ работитъ, по какъвто начинъ се почнаха въ Търново, та намѣсто да се подчинятъ на младото течение и да се оставятъ то да ги поведе слѣдъ

себе си, да ги насочи къмъ организиране на една дѣйствителна обществена сила, тѣ захванаха стари и свой запаятъ, захванаха единъ срѣщу други — нека ми позволи г. Министъръ-Прѣседателъ тази дума — да интригуватъ. Една борба се почна между младото и старото течение. А въ това врѣме народната партия вече падна отъ властта и отъ нейнитѣ редове захванаха да капатъ членове въ прогресивно-либералната партия, и старото течение почна да се усилюва. Младото течение, дѣйствително, наложи една програма, наложи и свой шефъ на партията въ лицето на г. Данева, но старото течение надви, то доби първенствующе значение въ прогресивно-либералната партия.

При такова положение, или, по-добрѣ, тъй както се разви прогресивно-либералната партия, тя не можеше освѣнъ да достигне до този край, за който спомена въ рѣчта си и г. Даневъ, а именно отъ обществена сила да си остане пакъ една чиста котерия, каквито сж. и всичкитѣ други партии. (Д-ръ П. Ношковъ: Включително и вашата!)

Рѣчта въ този пунктъ на г. Данева не е освѣнъ едно вѣрно отражение на онова състояние, въ което се намира сега-засега прогресивно-либералната партия; не е освѣнъ едно „последно прости“ на всичкото тѣхно минало, на всички тѣхни прѣдидни, може би, и много искренни мечти.

Едно врѣме — да говоримъ за демократическата партия — едно врѣме и ние, дѣйствително, мислѣхме — и това не е безизвѣстно на г. г. министритѣ отъ червената маса — мислѣхме, че лицата, които влѣзоха въ първитѣ редове на прогресивно-либералната партия, заедно съ другитѣ прогресивни елементи въ страната — ония, които не бѣха зацапани въ прѣдиднитѣ наши политически борби — ще могатъ да създадатъ ядрата на демократическото движение въ страната. Ние мислѣхме това, но видѣхме, че бѣхме излѣгани: бѣхме излѣгани и въ васъ, г-да прогресивно-либерали, бѣхме излѣгани и въ нашитѣ хора. Тѣй щото, както виждате, ние не искаме да криемъ това; то е ясно за всички ни. Ето защо сега вече ние се явяваме и като членове на отдѣлна демократическа групировка — това, което вие, г-да, отъ прогресивно-либералната партия, вие млади хора, които искахте да подмладите тая партия и да я прѣвърнете въ една обществена сила, не направихте. (Д. Манчовъ: Ама прогресивно-либералната партия има намѣрение да върши добри работи, г-не! — Излиза.) Да, за да се продаватъ книжкитѣ ни на книжаритѣ.

Г-да прѣдставители! Така щото прогресивно-либералната партия, (Гласове отъ крайната лѣвица: Богъ да я прости!) която въ последъкъ се основаваше и щѣше да подеме прогресивно-демократическото движение въ страната, се отби отъ пътя още прѣди да влѣзе въ него.

Тукъ нѣкои г. г. другари викатъ: Богъ да я прости! Дѣйствително, тя е вече отписана отъ Бога; тя, като прогресивно-либерална партия, не съществува: другъ е пътя, въ който тя върви сега;

азъ сега ще ви го кажа. Поне този пътъ би трѣбвало да схванете вие, ако изпуснахте първия. Защото, дѣйствително, онзи е по-трѣпливиятъ. Вие, г-да прогресивно-либерали, вървите къмъ една съвсѣмъ противоположна посока, и затова е вашето колебание сега, когато искате да кажете къмъ дѣ вървите. Сега вие се намирате вече въ момента, когато ви е мъчно да признаете, че сте трѣгнали съ стария ешкитъ; вие вървите по пътя, който ви води къмъ нашитѣ нотабили, къмъ нашитѣ тежки търговци, къмъ нашитѣ прѣдприемачи и чорбаджии; вие напуснахте онова прогресивно движение, което бѣхте почнали, или което искахте да почнете; сега вървите по друга посока, но се срѣщате съ г. г. народняцитѣ и тамъ вие се сблъсквате, защото г. г. народняцитѣ сж вече завзели положението. Вие се срѣщате и, макаръ че се ругаете, вие много скоро ще се прѣгърнете, защото вървите по сѣния пътъ, вървите къмъ сѣщата посока, къмъ която вървятъ и народняцитѣ. (Д-ръ П. Ношковъ: Когато вие се прѣгърнете съ социалиститѣ, тогава може би! — Г. Кирковъ: Щомъ г. г. народняцитѣ не протестирайтъ, значи тѣй ще бжде? — Смѣхъ.) И сега асж най-жестоката оппозиция, която се прави на правителството, е оппозицията, която се прави отъ народната партия. Защо? Защото прогресивно-либералитѣ отиватъ да нагазватъ въ тѣхната сфера, въ тѣхния районъ. (Г. Кирковъ: Въ запазенъ периметъръ! — Смѣхъ.) Но, г-да, вие се ругаете, дѣйствително, по руската поговорка казва: мыле бранятся, только тѣпшутся — скоро вие ще се утѣшите и ще се прѣгърнете като братя. Тамъ се насочва вашата дѣятелност; тамъ вие трѣбва да отидете. Новитѣ хора, младитѣ хора, които съ друга мисль сж влѣзли въ прогресивно-либералната партия, дѣйствително, се мръщатъ, тѣ се смущаватъ отъ това, но нѣма какво да правятъ: тѣ или трѣбва да се подчинятъ на това течение, или трѣбва да напуснатъ редоветъ на тази партия. Но въ последното азъ не вървамъ; защото, както се помириха прѣди, вървамъ, че и сега така ще се помирятъ. Защото сегашното положение е по-плодоносно, отколкото онова — да отивашъ да организирашъ обществена сила въ страната. Тамъ е много по-трѣпливъ пътятъ. А пъкъ у насъ, за съжаление, нека си го признаемъ, опортюнизъмътъ е пусналъ дълбоки корени и по-голямъ опортюнизъмъ въ свѣта, може би, не е съществувалъ, отколкото съществува сега у насъ. Всички, когато говорите съ тѣхъ по единъ или по другъ принципъ, признаватъ истинността му, неговата спасителност и съ едно нѣ, съ едно обаче всичко отведнажъ събарятъ. Това нѣ имъ дава основа да унищожатъ онова, което тѣ смѣтатъ за добро. Този опортюнизъмъ, който се развива въ България, е дѣйствително лошавъ, но какво ще правимъ? Той съществува. И, благодарение на него, младото течение, което искаше да направи отъ прогресивно-либерална партия една модерна обществена сила въ България, ще се подчини на

старото и ще отиде, заедно съ своите другари, заедно съ старите ветерани от либералната партия, да се прегърнатъ съ народната партия! (Л. Дуковъ: И тамъ е спасението! — Г. Кирковъ: Дъдо Лазаре, готви се за падане!)

Г-да прѣдставители! За да свърша, ще кажа още нѣколко думи. Едно време, както споменахъ и по-прѣди, ние мислѣхме, че първите членове отъ прогресивно-либералната партия ще бѣдатъ другари на демократическото движение въ страната; ние мислѣхме, че съ тяхъ заедно всичките прогресивни елементи ще създадатъ ядрата на това движение. Тѣ можеха и трѣбваше да събератъ, да организиратъ разпрѣснатите демократически елементи; тѣ можеха и трѣбваше да потърсятъ и да се обединятъ на тѣзи демократически елементи въ страната, когато ги организиратъ. Но тѣ не извършиха това. Тази роля, която събитията имъ влагаха въ ръцѣтъ, я пропуснаха. Нека поне сега да не изпуснатъ онази роля, която тяхното сегашно положение имъ диктува. (Д-ръ К. Милановъ: Вие прѣдвѣщахте, г-нѣ Цановъ, че ще се съединятъ съ народняците!) Тѣ върватъ къмъ народната партия. Тамъ е тяхниятъ път. Тѣ едно нѣщо трѣбва да извършатъ, да ускорятъ този вървѣжъ. И съ туй ускоряване тѣ ще извършатъ пакъ една културна работа въ нашата държава, а именно, че отъ коетория лека-полека ще се прѣвърнатъ въ една, дѣйствително, обществена сила, колто, обедината, както казахъ по-напрѣдъ, на капитала, (Г. Кирковъ: Ами най-напрѣдъ на голѣмата коетория!) на голѣмитѣ, на тежките капиталисти, нѣма да идва вече съ тъмни фрази да ни казва, че се заплашвали нашите свободи, защото съ това попе парламентаризмътъ ще бѣде запазенъ. И тогава ние тоже ще се боримъ съ тяхъ, но въ борбата си ще търсимъ онѣзи сили въ страната, които ще могатъ да създадатъ онова, което тѣзи господа не можеха да създадатъ. Ако, г-да прогресивно-либерали, не направите часъ по-напрѣдъ поне това, бѣдѣте увѣрени, че и вие ще бѣдете изложени, както и всички досега ваши прѣдшественици, на ритника на нашия Князь. (Нѣкои отъ крайната лѣвица ржкоплѣскавъ.)

Прѣседателствуващъ Д. К. Поповъ: Г-нѣ Петковъ има думата.

Д. Петковъ: Дайте ни отидѣхъ 5 минути!

Прѣседателствуващъ Д. К. Поповъ: Давамъ 5 минути отидѣхъ.

(Слѣдъ отидѣхъ.)

Прѣседателствуващъ Д. К. Поповъ: Засѣда- нието се продължава.

Прѣди да дамъ думата на г. Петкова, азъ счита- тамъ за свой дългъ да направя забѣлѣжка на г. Найча Цановъ, за послѣдната му фраза, която, за голѣмо мое съжаление, азъ не дочухъ въ тая

форма, въ която той я е изказалъ. За достолѣнието на Народното Събрание азъ моля г. Цанова, а така сѣщо и всички г. г. оратори да си служатъ съ прилични изразения въ рѣчитѣ си, които само мо- гатъ да печелятъ както прѣдъ народното прѣдста- вителство, така и прѣдъ общественото мнѣние. (Н. Цановъ: Нищо неприлично не съмъ казалъ!)

Г-нѣ Петковъ има думата.

Д. Петковъ: Азъ ако седна да говоря сега, ще говоря нѣщо като отговоръ на г. Цанова, и нѣкои разяснения; та ако има нѣкой да говори по съще- ството, нека да говори.

Прѣседателствуващъ Д. К. Поповъ: Говорѣте.

Д. Петковъ: (Отъ трибуната.) Г-да прѣдстави- тели! Вчера, когато взехъ думата да говоря по отговора на тронната рѣчь, казахъ ви, че не бѣхъ се рѣшилъ да говоря по тази рѣчь, а бѣхъ опрѣ- дѣлилъ да говоря отъ нашата група г. Д-ръ Гена- диевъ, и ако вземахъ думата да говоря, то бѣше само по пасажа, който се отнася до македонския въпросъ; днесъ, обаче, г. Цановъ, като се качи на трибуната, на първо мѣсто счете за нужно да се обърне къмъ насъ, или, тѣй да кажа, да се зачепка за думите на г. Д-ръ Геннадиева. Наистина, ако вървимъ тѣй, ако караме тѣй дебатите по сериозни въпроси, съ зачакки къмъ този и къмъ онзи, азъ съмъ увѣренъ, че можемъ да продължаваме и де- сетина дена още да разискваме. Азъ очаквахъ, ако има да се говори по отговора на тронната рѣчь, да се отправите къмъ правителството, а не къмъ насъ, отъ което и можемъ да искаме обяс- нения. Но г. Цановъ се придира къмъ извѣстни думи и искаше да извади отъ това, което Д-ръ Ге- надиевъ говори, че имало една разлика между онова, което сме проповѣждали въ нашия органъ „Новъ Вѣкъ“, и онова, което съмъ казвалъ азъ, съ това, което г. Д-ръ Геннадиевъ говори сега тукъ отъ три- буната. Разлика може да има, несъмнѣнно, въ на- чина на говоренето, въ начина на изражението, ако щете, и въ тона и въ способността на г. Д-ръ Ге- надиева да говори по-хубаво отъ всички насъ тукъ; но разлика въ това, което ние проповѣдваме и имаме въ програмата си, нѣма абсолютно никаква. Може би г. Д-ръ Геннадиевъ да не се е изказалъ ясно, но разлика нѣма; и азъ ще имамъ куража да се изкажа, безъ да се боя, че ще ме упрекватъ отъ лѣвицата, че съмъ билъ „назадничавъ еле- ментъ“.

Г-нѣ Д-ръ Даневъ, Министъръ-Прѣседателтъ, когато залочна своята рѣчь и говорѣше за послѣд- ните допълнителни избори, спомена, че една отъ партиите, единъ отъ партийните органи „има ку- ража и отиде дотамъ да казва, че у насъ съще- ствува иълна апатия къмъ изборите“, и той призна, че може би да е правъ тоя органъ, защото тази апатия се забѣлѣзваше, и, както си припомнямъ, даже той почна, като министъръ-прѣседателъ, да

се загрижава, какво биха направили, като правителство, ако имаме общи избори; тази алатия бѣше такава, каза г. Даневъ, че щѣше да се яви правителството съ грамадно болшинство, безъ да има нѣкаква опозиция; а това е твърдѣ печално и то е, което, може би, застрашава свободните изборни учрѣждения. Тѣй каза г. Д-ръ Даневъ. Тѣзи негови думи поде и г. Д-ръ Геннадиевъ, когато говорѣше. Азъ ще имамъ куража да ви кажа, какво сме разбирали и защо сме казвали това подиръ последните допълнителни избори. Най-напрѣдъ трѣбва да направя една уговорка: когато се явява една партия, която е управлявала и която отъ дълго опитъ вижда недѣзи въ управлението, и ви предлага начинъ за поправление, да се не събѣта, че съ това се иска „сѣбарането на всички обществени изборни учрѣждения“. Това е погрѣшка. Ето защо г. Д-ръ Геннадиевъ ви казва, като говорѣше, че ще бѣде безуменъ опзи държавенъ мѣхъ, който ще иска да събори изборните учрѣждения, за да въведе единъ монархически строй, да нѣма никакъв парламентъ и общинско самоуправление.

Като казвамъ това, минавамъ сега къмъ фразата, която г. Д-ръ Геннадиевъ поде — за алатията.

Вѣрно е, г-да народни рѣдствители, че последните допълнителни избори произведоха на мене твърдѣ печално впечатление. Азъ бѣхъ единъ отъ тѣзи, които като видѣха резултата и които се научиха за нѣколко факти, че въ секции, дѣто имало 4 или 3.000 избиратели и дѣто, както въ Враца и Плевенъ, нашиятъ приятели абсолютно не сж вземали участие — отъ 4.000 избиратели явили се 350 или 400 души само да гласоподаватъ, — това ме набара да мисля, че или народътъ не цѣни правата си и политическите свободи, които му сж дадени по конституцията, или пѣкъ сѣществувало едно пълно отчаяние, една алатия, или, ако щете, едно отвращение отъ тѣзи изборни учрѣждения, които не създадоха у насъ друго нищо, освѣтъ борби и такива изострени партизанства въ селата, дѣто рѣдко се случва да мине изборъ да се не биятъ или да нѣма убийтъ човѣкъ. Като гледаме този печаленъ резултатъ, който дадоха последните допълнителни избори, ние имаме куража да кажемъ, че опѣзи, които управляватъ или отъ които зависи управлението на страната, които гледатъ сериозно на управлението и иматъ пренебрежение бѣдѣнето на България, трѣбвало би да се позамислятъ върху този печаленъ фактъ. Опитътъ ме наведе на мисълта, че нашиятъ народъ като че не е подготвенъ за тѣзи политически свободи. И г. Даневъ като говорѣше, мисля, че тази мисълъ искане да прокара. И затуй той каза, че ако ние всички не си подадемъ ръка и погледнемъ сериозно на работата, има една опасностъ за нашиятъ политически свободи, за нашиятъ въобще изборни учрѣждения. И дѣйствително, той е правъ, ако разбира това, което разбирамъ и азъ. Опасностъ за нашиятъ изборни учрѣждения и опасностъ за нашиятъ политически свободи ще настѣпни отъ нашето невѣжество и отъ нашето неу-

мѣние да цѣнимъ тѣзи наши права. Подиръ 25-годишенъ политически опитъ и подиръ 25-годишенъ парламентаренъ режимъ, ако прослѣдите статистиката на изборитѣ, вие ще видите, че въ извѣстни врѣмена сж се явявали много избиратели, но отъ нѣкое врѣме насамъ, благодарение на постоянните разтурения на Народниятъ Събрания, благодарение на постоянните разтурения на общинитѣ, селски и градски, вие ще видите, че става постепенно намаляние на избирателитѣ и като че на хората почнаха да умрѣзватъ тѣзи избори. Може да ми се въбѣи това въ укоръ, но фактъ е, че и азъ бѣхъ единъ, който не искахъ да отида да гласоподавамъ, а вървамъ, че като мене мнозина сж направили. Да си полеся сега мисълта. Г-нъ Геннадиевъ каза, че за да направимъ жизнеспособни тѣзи изборни учрѣждения, трѣбва да се направятъ редъ закони, които да имъ дадатъ извѣстна жизнестотъ. Сега, какъ разбирате вие тѣзи работи и дали сме всички откровени да си кажемъ ясно това, което мислимъ, както азъ ще го кажа сега — не зная, но мѣтъ ми се чини, че мнозина измежду насъ говорятъ едно, а вършатъ съвършено обратното. Обаче, азъ ще бѣда откровенъ. По моему мнѣние да се оградятъ свободитѣ, да се оградятъ тѣзи политически учрѣждения у насъ, първото нѣщо, което трѣбва да има въ тѣхъ, то е просвѣтенъ елементъ, който да разбира тѣхнитѣ права и длѣжности и да ги цѣни и изпълнява. Има два начина, по които можемъ да дадемъ жизнеспособностъ на нашиятъ изборни учрѣждения. Първиятъ начинъ е: просвѣщенiето на народа, съзнанието на самитѣ избиратели, когато достигнатъ дотамъ, да имаме почти навсѣкѣждъ въ изборнитѣ учрѣждения хора най-малко съ срдѣно образование. И тогава нѣма съмнѣние, че народътъ ще разбира добръ своитѣ права, ще цѣни тѣхното значение, па и учрѣжденията ще бѣдатъ повече гарантирани. Другиятъ начинъ е: когато виждаме че народътъ не цѣни своитѣ права и изборни учрѣждения и се остави на всеко правителство да го влачи и ези, както ще, тогава трѣбва да се намѣрятъ хора умни и рѣшители, да поправятъ законитѣ споредъ нуждитѣ и умственитѣ способности на народа и по тоя начинъ да направятъ тия учрѣждения жизнеспособни. Нека не се види никому чудно туй, което казвамъ, защото то не е ново. Макарь г. г. министритѣ да ви говорятъ съвършено обратното на това, което азъ казвамъ сега, но тѣ сж вече турили въ закона за селскитѣ общини тоя принципъ, и който е целъ внесенъ сега законъ, е видѣлъ, че тамъ е прокаранъ вече единъ цензъ за избираемитѣ. Г-нъ Министърътъ на Вѣтрѣшнитѣ Работи — той, или, вѣроятно, неговитѣ чиновници, които стоятъ дълго врѣме въ управлението и иматъ опитъ, сж видѣли, че трѣбва да се направи нѣщо за подобрене въ изборнитѣ учрѣждения, и рѣшили да се тури цензъ, а именно да се тури срдѣно образование за ози, който ще бѣде кметъ, или поне 50 л. данѣкъ да плаща. И, ако искате да знаете, споредъ мене, много умно е

направено. Който е управлявал тая страна, той ще знае, че е необходимо да се даде жизнеспособност на тѣзи учрѣждения. Ако се не грижимъ за тѣхъ и не туримъ единъ ценъ, ние ще дойдемъ дотамъ — позволѣте ми да го кажа, — политическиятъ развратъ, благодарение на нашитѣ лъжливи партизански проновѣди, ще достигне дотамъ, щото тѣзи изборни учрѣждения ще се компрометиратъ. И правъ бѣше г. Геннадиевъ като каза, че ще дойде такова врѣме, когато хората ще се отврѣщатъ отъ тѣхъ и ще кажатъ: по-добръ да ги нѣма; нека ни управлява единъ околийски началникъ. За да се избѣгне именно това, тѣзи, които управливатъ и които не желаятъ да се развали парламентарниятъ строй у насъ и изборнитѣ учрѣждения, трѣбва непременно да помислятъ сериозно върху бѣдѣщето. Нашата конституция е оставила, може да се каже, доста свободно това нѣщо. Въ конституцията се казва, че народнитѣ прѣдставители трѣбва да бѣдатъ грамотни. Азъ знамъ, че въ много Народни Събрания се опитваха да изтъкуватъ тая „грамотностъ“, но министритѣ не искаха и ние сами не искахме едно врѣме, защото ще изгубятъ много приятели. Какво бърка на Народното Събрание, напр., ако каже, че грамотни трѣбва да бѣдатъ съ такова и такова образование, било първоначално учение или сръдно? (Я. Сакъзовъ: Логиката имъ прѣчи!) Това прѣстъпление ли ще бѣде на конституцията? Вчера г. Кирковъ — единъ отъ най-напрѣдничавитѣ елементи, когото иначе уважавамъ като човѣкъ, — каза на г. министра: „искате да оставите на кметоветѣ и на неврѣжии настоятели да назначаватъ учителитѣ, тѣ не сѣ способни да назначаватъ и цѣнитѣ качества на образовани хора“. Ами че, г-да, ако вие не допускате да се назначава единъ учителъ отъ училищно настоятелство, дѣто, въ всѣки случай, попадатъ по-интелигентни хора, какъ искате една община отъ свършено неврѣжи хора да ѝ дадете да управлява бюджетъ и да развива правосѣдие?

Г. Кирковъ: Позволѣте ми да Ви прѣкажа. Таквотъ нѣщо не съмъ казвалъ, нито мога да кажа. Азъ казахъ, че вие проповѣдвате, и съ окръжни проповѣдвате, самиятъ народъ въ лицето на общинскитѣ училищни настоятелства да цѣни учителитѣ, между туй вашитѣ околийски началници назначаватъ учителитѣ. Ето моята мисль.

Д. Петковъ: Азъ ще ви поясня мисльта — ако сте забравили; но най-послѣ, нека бѣде така. Ако единъ околийски началникъ — може би вие да гледате на тѣхъ като на нѣщо страшно, но азъ не гледамъ тъй, — ако единъ околийски началникъ си позволи да прѣпорѣча единъ учителъ, бѣдѣте увѣрени, че той стои по-горѣ по образование отъ единъ сегашенъ общински кметъ. Може би, като казвамъ това, да е приятно на правителственитѣ партизани, но азъ го казвамъ ясно, понеже искамъ да си кажемъ какъ ние разбираме управлението. Вѣрвамъ, че не

е приятно за извѣстни личности, че околийскитѣ началници прѣпорѣчватъ учители, но съгласѣте се, за минута, че околийскитѣ началници повече разбиратъ отъ единъ селски кметъ. (Г. Кирковъ: Тогава нѣма нужда отъ закони!) Не че нѣма нужда отъ закони! Азъ ви казвамъ, че за да може да се запазятъ у насъ изборнитѣ учрѣждения, на първо мѣсто трѣбва вие сами да се погрижите, да се въведе нѣкаква жизнеспособностъ въ тѣхъ. Както щете нареждате контролтъ, но ако вие не вмѣкнете елементъ способенъ, ако вие не турите единъ ценъ за тѣхъ, нѣма да имате никога добри изборни учрѣждения. Може и тогазъ да е лошо, но въ всѣки случай прѣдпочитателно е засега и най-сетнѣ това е едно наше мнѣние, което имаме куража да го кажемъ. Може нѣкои да мислятъ, че това мнѣние противорѣчи на мнѣнието на нѣкой отъ болшинството. Може да противорѣчи, но тѣ ще видятъ, че министритѣ сѣ прѣгърнали нашитѣ възгледи. Нѣма партия, която да е проповѣдвала по-прогресивно-либерални идеи и начала, отколкото партията на днешнитѣ господа, които управливатъ, а между тѣмъ въ закона за общинитѣ сѣ прѣгърнали почти нашитѣ идеи, прѣдварили ни, тъй да кажа. (Смѣхъ въ крайната лѣвица.) Въ това отношение, макаръ тукъ да чувамъ извѣстни укори, азъ мога да ги похваля, и когато се касае по такива въпроси, макаръ непопулярни, ще ги подкрѣпя. Разликата между насъ и васъ, или пъкъ днешнитѣ управляющи, е само тази, че ние говоримъ откровенно и вършимъ това, което казваме, а пъкъ тѣ само проповѣдватъ много ласкави приказки, общаватъ много, а когато додотъ на властъ, вършатъ противното. Нѣма нужда да ви навеждамъ много примѣри. Знаете добръ, едно врѣме ние казахме, че за да излѣзе страната отъ това лошо финансово положение, необходимо е да се направи на първо мѣсто заемъ и подиръ това да се подирятъ ресурси на държавата. Намъ ни казаха: а, вие само съ заеми знаете да управлявате, заеми отъ чифутски банки! Дойдоха на властъ и видѣхме ги, че отидоха при най-големитѣ чифути, отидоха въ Парижъ, съ монополъ заемъ прѣдложиха, а най-послѣ взеха заемъ съ реална гаранция — нѣщо, за което проповѣдваха съ манифести, че народътъ по никой начинъ нѣма да допусне. Значи, говорили сѣ друго, проповѣдвали сѣ друго, а когато дойдоха на властъ, правятъ това, което ние сме правили. Разликата между насъ и васъ е тази, че ние казахме истината, а вие проповѣдвате едно, а вършите сега друго. Единъ примѣръ още. За никого не е тайна въ България, че партията, на която на чело стои г. Даневъ, отъ която произлиза правителството, най-много проповѣдваше и поддържаше едно македонско движение. Когато стана тукъ, прѣди година ли бѣше, двѣ ли, не помня добръ, единъ митингъ, въ който се укоряваше правителството, че обезорѣжило стрѣлческитѣ дружества, правѣха митинги именно приятелитѣ на г. Данева и тѣ обвиняваха правителството, което обезорѣжило стрѣлческитѣ дружества, едва ли не

въ прѣдательство; казваха, че сѣ прѣдатели, измѣнници. Лѣтоска, когато говорихме за Фирмилиановия въпросъ, ние казвахме, че правителството трѣбва да се застъпи за нашитѣ църковни права въ Македония и да не допуска по никой начинъ да се ржкоположи Фирмилианъ и че то има срѣдства какъ да въздѣйствиува. Намъ ни отговаряха: „насъ Фирмилиановата капа не ни интересува; ние повисоки работи диримъ — реформи“. Е добръ, настѣхли моментътъ, когато трѣбваше да се произнесете по този въпросъ, и ние видѣхме, че не си изпълняватъ обѣщанията, а правите това, което и ние нѣкога. Убѣдихте се, че съ авантюри не може да се направи нищо, турците стража да наши граници, и много умно правите, лично споредъ мене, защото държавата не може да се излага както скимне на нѣкои хора, които може да сѣ добри патриоти, но не могатъ да знаятъ при какви политически условия живѣе страната и какви политически обстоятелства я окръжаватъ. Значи, разликата между насъ и васъ е тази, че ние имаме куражъ да кажемъ откровенно това, което мислимъ да правимъ, а вие проповѣдвате едно, а като дойдете на власть, вършите съвсѣмъ друго. Азъ никога не желая да проповѣдвамъ по книжки работи, които могатъ да се говорятъ, но не могатъ да се осъществятъ, когато се дойде на чело на управлението, а съмъ казвамъ всѣкога, че трѣбва да се говори това, което може да се направи.

Г-нъ Найчо Цановъ, между другото, каза ни, че начинътъ, по който се съставлявали прѣди Събранията, начинътъ, по който сѣ ставали изборитѣ, не е сега новъ, ами старъ; захваща отъ много старо врѣме и хвърля и на насъ укоръ. Това е съвършено вѣрно. Има само една разлика, че тогата имаше съвършено други законоположения, които позволяха произволи, а сега имаме ужъ закони, които ограничаватъ произволитѣ по изборитѣ, по управницитѣ и всички тѣхни политически партизани, ако щете и ние всички отгорѣ, се мѣчимъ да се ухитримъ, да прѣскачимъ закона. (Г. Кирковъ: Малко диволи станахме!) Дяволи станахме. Нека не бѣде обидно никому, но трѣбва да си го кажемъ, най-напрѣдъ като дойде правителството на власть, трѣбва му какво? Да разтури Камарата и да си направи избори. Какъ ще си осигури болшинството отъ тия избори? Знае се, че у насъ правителството винаги влияе; при всѣки избори 50% отъ изборитѣ сѣ негови. Какъ ще влияе? Ще влияе съ извѣстни учрѣждения. Какво прави правителството съ тия общински управления, за които плачете и искате да ги закрѣпите тѣй либералски? Най-напрѣдъ ги разтурва, и като ги разтурва, то знае, че прави прѣстѣпление. Послѣ, назначава хора свои партизани, които ще му трѣбватъ специално да правятъ избори, да раздаватъ карти, дѣ по една, по двѣ, по три, по петъ, както се прави аслж, и прави го съ пълно съзнание, че онѣзи, които назначава, ще вършатъ прѣстѣпление; пъкъ тѣ назначаватъ служещи други, за които знаятъ, че и тѣ ще вършатъ прѣстѣпления...

Тя е една избирателна система, ако щете да ви кажа откровенно, не прѣпоръчителна и измамническа, но така сме я усвоили затуй, защото всѣко правителство като дойде, мжчи се да си състави болшинство. А пъкъ, да ви кажа право, додѣто у насъ има такива болшинства — азъ не хвали нашитѣ болшинства, защото не бѣха отъ насъ по-добри; всички болшинства сѣ еднакви, на и мнозина отъ насъ бѣха въ нашитѣ редове и вдигаха ржка заедно съ насъ, (Смѣхъ въ крайната лѣвица.) — додѣто има такива болшинства, на които правителствата могатъ да прѣдлагатъ: „биволъ хвърчи!“ и тѣ да вдигатъ ржка, че наистина хвърчи, ама той не хвърчелъ! Вие го правите да хвърчи, защото ете болшинство и защото гледате да не падне правителството — винаги ще имаме калнави закони. Когато имаме такива болшинства заслѣпени — повтарямъ, не се отнася само до насъ, а до всички болшинства изобщо, — не може да се очаква осигуряване на свободата, защото правителствата и болшинствата, като постоатъ на власть — да извините за приказката, — овѣлчватъ се, заслѣпватъ се и захващатъ да гледатъ прѣзъ прѣсти на много работи. Така щото, искахъ да ви кажа, че между това, което ние сме говорили и писали, нѣма никаква разлика отъ това, което говоримъ сега. Ние не сме проповѣдвали никога, че трѣбва да се унищожи парламентарниятъ режимъ, че трѣбва да се унищожатъ изборнитѣ учрѣждения; такова нѣщо ние не казваме и сега, но казваме открито това, което сега върши правителството — само че то не го казва открито, а мѣлкомъ го върши, — че трѣбва, за да може да бѣде нѣкой селски еметъ, или 50 л. данъкъ да плаща, или най-малко срѣдно образование да има, т. е. да има цензъ малтъкъ за избираемитѣ, та по тоя начинъ да се подобрятъ изборнитѣ учрѣждения. Ами че ако едно прогресивно-либерално правителство е дошло до такова убѣждение отъ кратковрѣменното управление и е усвоило нашитѣ възгледи, защо укорявате насъ, които сме почерпали това отъ дългия опитъ? (Д-ръ Н. Генадиевъ: И кѣдѣ е злото, че ще бѣдатъ образовани?) Мисля, че съ това правителството не прави абсолютно никакво зло, щото пъкъ ние, които проповѣдваме, че трѣбва да се замислимъ за тази апатия на населението къмъ изборнитѣ учрѣждения, и по такъвъ начинъ да се въведатъ малко по-жизнеспособни сили въ нашитѣ изборни учрѣждения. Това е едно наше мнѣние, което, както виждате, сѣ го усвоили и днешнитѣ управници. Ако дойде единъ денъ такова общество въ България — азъ не го очаквамъ, защото мога да умира, а и мнозина отъ насъ нѣма да бѣдатъ живи, — ако дойде единъ денъ, щото всички избиратели да бѣдатъ интелигентни, сѣ съ срѣдно образование и до такова съзнание, че сами да си избиратъ интелигентни хора, безъ да има нужда да имъ се налага отъ закона, то е другъ въпросъ, но ние нѣма да дочакаме това врѣме и сме длъжни, като прѣстѣпители, да се грижимъ сега за доброто на тая страна,

И не сме ние първитѣ, които сме измислили това. Много е хубаво, паистина, и много е, ако щете, примамливо да се говори за широка свобода, всички да се ползватъ съ политически права. Но ние видѣхме, че миналата година вие сами отнехте на циганитѣ, пожарникаритѣ и др. правото да гласо-подаватъ, защото намѣрихте, че се злоупотрѣблва съ тѣхъ много. Ще дойдатъ единъ день до тая мисль всички ония, които мислятъ сериозно за управлението, а не както отъ лѣвицата: всѣко управление да критикуватъ и да мислятъ, че по никой другъ начинъ не може да има добро управ-ление, освѣнъ когато стане по книжкитѣ, които тѣ четатъ. (Г. Кирковъ: Вие не сте чели книжкитѣ!) Не съмъ ги челъ и много хубаво прави, че не съмъ ги челъ, защото може да се подхлъзна, да се увлѣка, (Смѣхъ.) и защото съмъ убѣденъ, че държава не се управлява съ книжки. Азъ гледамъ сериозно на управлението, а не дѣтински. Всички тия хора, които стоятъ тукъ и тамъ — има много държавни мъже, — знаятъ, че държава не се управлява тѣй. И Дѣдо Цанковъ се е борилъ доста и разни работи е проповѣдвалъ, па и други, но като дойдатъ на властъ, като дойдатъ на чело на управлението, виждатъ, че тая държава не може да се управлява споредъ тѣхнитѣ проповѣди, не може да се кара съ приказки и съ молитви. Да говоримъ приказки, както г. Цановъ казва, че Викторъ Хюго и Толстой казвали не знаятъ какво... (Нѣкой отъ прѣдста-вителитѣ: Викторъ Хюго е влияялъ!) Азъ не зная държавни мъже, които... (Д. Филовъ: Защото нѣматъ характеръ да го приложатъ.) Нѣма ли ха-рактеръ? Азъ съ васъ, отъ крайната лѣвица, никога не искамъ да споря, вие сте качакъ. (Голѣмъ смѣхъ.) Съ крайната лѣвица върху управлението на дър-жавата азъ не споря ни най-малко. Азъ станахъ да обясня известни работи, за да не мислите, че има противорѣчие между насъ. И, както вие виждате, между насъ и днешното правителство, по управ-лението, нѣма разлика. Разлика може да има въ думитѣ — че тѣ се казватъ прогресивно-либерали, а ние — народно-либерали, че тѣ стоятъ тамъ, а ние — тукъ, че единъ другъ се мразимъ, че има между опѣзи приятели нѣкои, които не могатъ да ни търпятъ, защото мислятъ, че ние, като сме управлявали държавата въ едно твърдѣ смѣтно врѣме, ergo, когато дойдемъ на властъ, ще ги хва-немъ за гушитѣ да ги одушимъ. (И. Вобековъ: Вие така се хвалите!) Вие стояхте въ затвора и затова говорите тѣй. Вие, мисля, г-да, че сте разумни хора, вие сте възрастни хора; слава Богу, толкова години политически животъ живѣте и знаете, че днесъ нѣма причини да се управлява по прѣдидения начинъ, нѣма ония условия, които принуждаваха правителството да взема строги мѣрки за запазване на реда и страната. Князътъ е при-познатъ вече. Най-напрѣдъ, за да цѣните едно управление, трѣбва да знаете историята му, а пъкъ мнозина отъ васъ знаете да викате: „ме, ме, ме“, знаете само да мѣнкате; но нѣмате понятие отъ

историята и управлението, или пъкъ, ако го знаете, извратявате го по такъвъ начинъ, за да имате основание да казвате, че Стамболовъ билъ тира-нинъ. Знаете ли вие при какво положение пое Стамболовъ управлението? Мнозина измежду васъ тогава бѣха прѣдставители и знаете много добръ при какво положение той е управлявалъ, та ще е излишно да го казвамъ. Може да има много грѣшки, много работи, които сж станали — азъ не съмъ отъ тия хора, които отричатъ, — но извънредни врѣмена извънредни мѣрки прѣдизвикватъ; имаше работи, отъ които днесъ азъ самъ се възму-щавамъ. Но когато четете историята, не само нашата, ами и на другитѣ народи, вие ще видите, че въ та-кива извънредни врѣмена, взимани сж и такива из-вънредни мѣрки. (Г. Кирковъ: Съ книжки го до-казвашъ!) Не съ книжки, ами съ историята, е е съ кѣниги дебели, а не съ книжки. (Голѣмъ смѣхъ.)

Струва ми се, г-да прѣдставители, че азъ съмъ доста ясенъ, за да нѣма никакво съмнѣние въ тѣзи, които искатъ да извадятъ едно противорѣчие между насъ, или които мислятъ, че има нѣкакво противо-рѣчие между това, което сме писали, и това, което сме говорили. Нѣма абсолютно никакво противо-рѣчие. Азъ вчера не искахъ да говоря за законо-проектитѣ и мислѣхъ, че нѣма нужда да говоря — когато се разискватъ, тогава ще говоримъ. Нѣма съмнѣние, че правителството не ги е изсмукало изъ прѣстѣитѣ си; не е измислило нѣщо ново; то само каза, че има законопроекти приготвени по-рано; напр. има законопроектъ по Министерството на Обществениятъ Сгради, приготвенъ отъ покойния Бѣлиновъ. Много хора, вѣроятно, ще видятъ, че г. Бѣлиновъ е работилъ, който едвали би билъ направенъ отъ друго, и който дойде като мини-стеръ, като види че е добъръ, ще го пригърне. Има и други законопроекти, какъто е напр. законо-проектътъ за отчетността по бюджета; имаше по-рано други проекти, министерството е намѣрило нѣщо по-хубаво, изхвърлило е нѣкои работи, приба-вило е други нѣща, внася го и ние ще ги разискваме. Какво ще говоримъ за това сега особени теории? Да ви държа тукъ 1—2 часа, да ви проповѣд-вамъ теории, че туй трѣбвало да легне въ законо-проектитѣ или онуй, нѣма нужда, защото, когато дойдемъ да ги разискваме, ще видимъ дали е легнало това въ тѣхъ или не е легнало. Затова именно избѣгнахъ вчера да говоря за законопроектитѣ. Прѣди всичко, да ви кажа, когато се чете тукъ законопроектътъ за общинитѣ, азъ не бѣхъ го челъ и не го знаехъ. (Министъръ М. Сарафовъ: Той се разисква.) Може да се е разисквалъ; но прѣстѣпление ли е, ако ни кажа, че не съмъ го челъ, не съмъ билъ тукъ? И вчера видѣхъ, че много хубави работи, много хубави идеи сж легнали въ него, които и ние сме проповѣждали. И менъ ми е драго като виждамъ, че сте ги възприели, че сте тръгнали по разуменъ пътъ и, ако напуснете обичая си да ни позалгвате, много умни хора ще станете. (Смѣхъ.) Само желателно е да говорите

това, което ще вършите, а не да лъжете. (Г. Кировъ: Още единъ годеникъ иматъ. — Смѣхъ.)

Сега, прѣди да слѣза, г-да прѣдставители, отъ трибуната, азъ бихъ молилъ и насъ да се обърнемъ къмъ нашия г. Министъръ-Прѣдседателъ още единъ пътъ — нѣма го сега, но г. Сарафовъ е тукъ, да чуе и да му обясни — и да го помолимъ да ни даде нѣкои обяснения върху ози пасажъ, който се отнася до македонското движение. На правителството — азъ го казахъ и вчера, като говорихъ, повтарямъ го и днесъ, казахъ го и всички: и г. Каравеловъ, и г. Рендиевъ — не желаемъ да правимъ отъ този въпросъ партисенъ въпросъ, и нито мислимъ, нито е идвала въ главата ни такава мисль. Ние бихме желали да чуемъ, на какво се е основало правителството, когато е турило въ устата на Държавния Глава известни думи. За да се каже, че правителството се надѣва, че великитѣ сили ще изпълнятъ прѣдвиденитѣ въ Берлинския договоръ реформи въ Македония, то трѣбва да има нѣкакви основания. Менѣ ми се струва, че когато вие, като народни прѣдставители, искате да отговорите съ единъ много по-силниъ пасажъ даже, за да подкрѣпите правителството, на което и азъ съмъ съгласенъ, тогава трѣбва да знаемъ истината; ние не искаме да ни казва г. Министъръ-Прѣдседателъ факти, които могатъ да поврѣдятъ на интереситѣ на страната — за това г. министърътъ може да се основава на самата конституция, — по ние, като народни прѣдставители, имаме право, когато ще гласуваме отговора на тронното слово и когато виждаме, че самото правителство, което трѣбва да бѣде по-прѣдпазливо, се е рѣшило да тури въ устата на Държавния Глава такива думи, да го помолимъ да каже и намъ нѣщо. Г-нъ министърътъ ни каза въ комисията, че имало прѣговори между силитѣ, че 2—3 сили имали симиатни къмъ въпроса, а една била противъ. Може и да е имало, на пишатъ го и вѣстникитѣ. Ако го има и ако го знаятъ великитѣ сили, то това само за народнитѣ прѣдставители ли трѣбва да бѣде тайна? Менѣ ми се струва, че, както е имало случаи, г. Министъръ-Прѣдседателътъ би могълъ да свика едно тайно засѣдание, или едно частно засѣдание, и да ни разкрие нѣкои нѣща. Нека бѣде увѣренъ, че и ние сме токозъ българи, колкото и той, за да не желаемъ да врѣдимъ на страната съ разкриване на нѣкои тайни. Тая молба отправямъ и, ако г. министърътъ желае, да ни отговори.

II. Пешевъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Азъ състохъ за нужно да помоля вашето снисхождение да чуете и мои нѣколко бѣлѣжки по отговора на тронното слово.

Г-нъ Министъръ-Прѣдседателътъ даде обяснения както по тронното слово, така и по отговора. Неговата рѣчь, трѣбва да се признае, бѣше извънредно много миланъ. Той се отнасяше съ комплименти къмъ всички групи, отъ които е съставено Народното Събрание, и даже направи теклифъ,

покаян крайната лѣвица да се присъедини къмъ усилията на правителството по управлението на страната. Този извънредно миланъ езикъ на г. Министъръ-Прѣдседателя въ много отношения се отличава отъ езика, който той държеше въ извънредната сесия и който е държалъ тогавъ, когато бѣше прѣдставителъ на опозицията. За да промѣни по такъвъ начинъ своитѣ възгледи по управлението и да се отнесе съ молба къмъ всички групи на Народното Събрание, да пока тѣхната поддрѣпка, мисля, че това се дължи на практиката, която е изнесълъ отъ управлението, и отъ онии разочарования, до които го е довела дѣйствителността на самото управление. Мечтитѣ, които посѣха г. Министъръ-Прѣдседателътъ въ началото на управлението му и съ които той се обладаваше тогавъ, когато ръководише опозицията, когато събаряше прѣдшествующитѣ правителства, въ много отношения сж синаднали. Той е загубилъ онова обаяние, загубилъ е онии надежди, че ще може да прѣобрази страната, съгласно своята програма, която е изработилъ и напечатилъ въ опозиционно врѣме; заради туй ние не чуваме завѣра да ни говори за своята програма — думитѣ му се отнасяха до практическа дѣятелностъ, единичка възможна при сегашнитѣ условия въ България. Г-нъ Министъръ-Прѣдседателътъ се е убѣдилъ, че онова, което проповѣдавалъ, е неосъществимо, че изискванията на управлението сж съвършено други отъ ония на партийнитѣ програми, чрѣзъ които често се търси само популярностъ въ страната. Грубата дѣйствителностъ е умирала и смекчила неговата програма. Сега той ни говори не като водителъ на едно болшинство, не като водителъ на една партия, не като единъ реформаторъ, но като единъ човѣкъ, който управлява страната при извънредно голѣми затруднения, които той е съзналъ. Той бѣше много умѣренъ и въ хвалбитѣ за своето управление. Като говорѣше за усилията, които прави правителството, и за старанията му да може да тури редъ въ страната, той не се похваля твърдѣ много, но каза само, че е направилъ съ другаритѣ си нѣкакви усилия, за да се подобри управлението. Той не искаше да признае откровенно, че управлението не е било съобразно съ неговата програма и съ неговитѣ думи; той не искаше да признае грѣшникитѣ, които е направилъ по управлението и, на първо мѣсто, грѣшникитѣ по изборитѣ. Той каза, че съ законитѣ, които е прокаралъ чрѣзъ Народното Събрание, мѣчнитѣ се е, щото изборитѣ, колкото е възможно, да станатъ по-свободни и при нѣленъ редъ, но въ туй отношение неговитѣ думи не намѣрватъ никакво подкрѣпление въ дѣлата, които е извършилъ, особено при изборитѣ, които станаха подъ негово прѣдседателство. Нѣма никаква искреностъ въ тия думи затуй именно, защото той самъ лично е ходилъ между избирателитѣ за да влияе, щото изборитѣ да станатъ не тѣй, както се желае отъ самия народъ и както прѣдписва законътъ, но тѣй, както ги желае само правителството. Познати

сж прѣпусканията по първитѣ и допълнителнитѣ законодателни избори на г. г. министритѣ, начело съ своя прѣдседателъ, съ агитационна цѣль по цѣлата страна. И знайно е, че въ послѣднитѣ допълнителни избори г. Министъръ-Прѣдседателътъ самъ лично отиде чакъ въ Анхиало и Месемврия да дѣйствува надъ тамошнитѣ гърци за избиране кандидата, който нему е угоденъ. Разпорежданията на правителството и дѣйствиата му въ туй отношение показватъ, че то не е искало искрено да изпълнява законитѣ, които то е измѣнявало, прокарвало прѣзъ Народното Събрание, когато се касае до неговата черга. Правителството е полагало извънредно голѣми грижи за да си осигури едно болшинство. Заради туй то търпя всички нарушения по законитѣ, които се вършеха отъ нему подчиненитѣ, а най-много отъ общинскитѣ власти, които злоупотрѣбяха главно съ нераздаване на избирателнитѣ карти, за да могатъ по този начинъ да осуетятъ сполуката на нежелателнитѣ за правителството кандидати. (И. Бобековъ: Колко оплаквания има?) Не искамъ да ви цитирамъ отдѣлни случаи. Знае се случаятъ въ Никополската околия, че сж гласоподавали събраниятѣ запасни войници подъ команда, облѣчени въ униформа. (Отъ дѣсницата: Това е вѣрно!)

Д-ръ Н. Генадиевъ: Не сж били войници, но сж били избиратели, закарани съ държавенъ парадъ и зачислени съ порционъ. Само за униформата не е вѣрно — всичко друго е вѣрно.

С. Вурмовъ: Не е вѣрно!

П. Пешевъ: Г-да народни прѣдставители! Азъ нѣма да се спрамъ въ много подробности, на всички вамъ извѣстни, които може тукъ официално да се опровергаватъ, но които сж вѣрни и които по никакъвъ начинъ не могатъ да се опровергаватъ.

И г. Министъръ-Прѣдседателътъ се принуди да признае, че прѣзъ послѣднитѣ избори се е забѣлѣзвало една апатия между избирателитѣ. И азъ ще си позволя да кажа нѣколко думи за причинитѣ на тази апатия, върху която мнозина отъ прѣждеговорившитѣ се спрѣха. Апатията между избирателитѣ произлѣзва главно отъ това, дѣто прогресивно-либералната партия, на която се възлагаха толкова много надежди и която толкова много общаваше за подобрене положението на народа, се оказа некадърна или не желаеше да направи нѣщо за подобрене положението. (Д. Манчовъ: Имайте малко търпѣние и ще видите тая партия ще направи ли нѣщо или не!) Прѣдшествующитѣ правителства бѣха атакирани отъ оппозицията, между която голѣма сила имаше и прогресивно-либералната партия. Народътъ се повлѣче подиръ проповѣдитѣ за едно по-добро бѣдѣще и обърна очитѣ си къмъ прогресивно-либералната партия. Надеждитѣ, че тази партия, която отъ 17 години насамъ общава всичко добро за страната и която се напираше върху мощната под-

държка на велика Русия за да подобри вътрѣшното положение на страната и въ външно отношение да помогне на нашитѣ поробени братя, надеждитѣ, казвамъ, на народа въ това отношение бѣха съвършено измамени. (Д. Христовъ: Нездѣйте бърза! — И. Воденчаровъ: Рано е още.) Разочарованието на нашия народъ отъ управляющитѣ партии е главната причина за апатията. Това трѣбва да си го признаемъ, признавамъ го и азъ, макаръ принадлежа къмъ една отъ тия партии. Народътъ загуби надежда въ управляющитѣ партии затуй именно, защото видѣ, че и оная, на която той най-много е вѣрвалъ и отъ която най-много е очаквалъ, и която е най-много общавала, и тя именно, ако не направи нѣщо по-лошо отъ другитѣ, не направи и нѣщо по-добро отъколкото тѣхъ.

Друга една причина за апатия въ страната между народа е безсилието на Народното Събрание. Знайно е, че Народното Събрание у насъ не прѣдставлява оная сила, която се изисква да прѣдставлява то по конституцията. Народното Събрание е заприличало на единъ общински съвѣтъ, който може да бѣде разтуренъ всѣкога, всѣка година, па даже и по два пѣкти на годината.

П. Вжжаровъ: Тая теория проповѣдаваше нашиятъ шефъ г. Радославовъ.

Прѣдседателствующъ Д. К. Поповъ: Моля, не се разправяйте!

П. Пешевъ: Народътъ разсѣждава така: правихме избори прѣди година, правихме избори лѣтоска, правихме избори наесенъ, — каква полза излѣже отъ всички тия избори? Ако сега направимъ избори пакъ, тѣ ще бѣдатъ недѣйствителни, тѣхниятъ резултатъ ще бѣде не траенъ; пакъ утрѣ или въ други день тѣ ще бѣдатъ унищожени, и Народното Събрание разтурено, и каква полза има, че ще изберемъ онзи кандидатъ, когото обичаме? Като го пратимъ въ Народното Събрание, той едвали ще стои повече отъ една сесия; него ще изпѣдятъ заедно съ Народното Събрание и ние пакъ ще се влачимъ да правимъ избори. Слѣдователно, ония, които ще пратимъ въ Народното Събрание, нѣматъ тая мощъ — да направятъ онова, което желаятъ, защото всѣкога по каприза на кое да е правителство Събранието може да бѣде разтурено. Доста е единъ министъръ-прѣдседател да прочете единъ указъ и ето ти най-силното болшинство се разпадна по домоветѣ си, а подиръ мѣсецъ вмѣсто него ще бѣде доведено друго съ съвършено противоположна програма, ужъ избрани отъ сѣщия народъ. Ето, споредъ мене, втоꙋтата причина, по която народътъ нѣма вѣра въ изборитѣ. Народнитѣ Събрания сж станали една фикция. У насъ управлението не е парламентарно. Ние имаме парламентарна фикция. Миналата извънредна сесия г. Министъръ-Прѣдседателътъ затекна мимоходомъ мисълта, че двата фактори въ управлението на

страната не сж еднакво силни, че има надмощие на единия факторъ, и че не ще има редъ, управни и прокопсии въ страната дотогава, докогато и народниятъ факторъ, тъй много подритнатъ и тъй много укориванъ, не завземе и той подобающето нему положение. Като се спирамъ върху тия мисли, азъ не искамъ да укори никого, освѣтъ пакъ кази си. Ние, които сме народни прѣдставители, ние, които управляваме страната, ние сме виновни за това, че Народното Събрание, народниятъ факторъ е изпадналъ до такова положение, та е заприличалъ на единъ общински съвѣтъ. Щомъ това е тъй, то лесно обяснимо е защо г. Министъръ-Прѣдседателятъ нѣма оня куражъ да говори за широки реформи, не смѣй вече да обещава, че ще извърши програмата на партията си; той самъ не може да бѣде увѣренъ, че нѣкой отъ другаритѣ му нѣма да пизади отъ джеба си единъ указъ за разтурине на Камарата, за да махне отъ министерството другаритѣ си — тъй, както г. Давенъ направи лани съ своя министъръ-прѣдседатель г. Каравеловъ.

Тия мисли, г-да народни прѣдставители, трѣбва да заинтересуватъ всички ни и да ни накаратъ да се позамислимъ по-дълбоко за положението на нашата страна и за правилния вървешъ на нашего конституционно управление. Това трѣбва да е грижа еднакво на всички партии, принадлежащи на лѣвицата, на дѣсницата и на центра.

Ще да мина на другъ единъ пасажъ по отговора на тронното слово, именно за заема и за отстрашение финансовитѣ затруднения. Съключването на заема, казва правителството и болшинството му отъ Народното Събрание, се отстраиватъ финансовитѣ затруднения, които спъватъ правилното развитие на страната. Значи, подиръ склучването на заема и подиръ покриването му тъй удовлетворително, ние можемъ да въздѣхнемъ свободно и да кажемъ: отсега нататъкъ България е чиста отъ финансови кризи, ти не ще да има никакви парични и финансови спъки и ще върви напашрѣтъ. Като е тъй, то слѣдва, че и народътъ не ще да чувствува вече тежестта на сѣмъществующата досега финансова криза и ще може да очаква облекчение товара, който лежи върху плещитѣ му. Така разбирамъ азъ пасажъ въ тронното слово и въ отговора. А пъкъ г. Министъръ-Прѣдседателятъ ни говори съвършено друго. Отъ неговитѣ думи излиза, че народътъ трѣбва още повече да бѣде облаганъ съ данъци, защото положението на държавата е трудно. Ако не се турятъ нови данъци, ако не се увеличи гербовиятъ сборъ, ако не се увеличатъ патентитѣ въ петоренъ размѣръ, отколкото досега, то положението пакъ ще да си остане лошо, таквозъ, каквото е било прѣди склучването на заема. Такъвъ е смисълътъ на думитѣ на г. Министъръ-Прѣдседателя.

Г-да народни прѣдставители! Вие виждате редъ мѣропріятія, редъ законопроекта, въ които се прогледва мисълта на правителството да увеличи, доколкото

е възможно, данъчния товаръ на народа, който товаръ и безъ туй е извънредно много тежкъ. Вземѣте законопроектитѣ за измѣнение законитѣ за селскитѣ и общински съвѣти и вижте колко много връхнали въ него се прѣдизаждатъ; вземѣте законопроекта за гербовия сборъ и вижте колко много се увеличава размѣрътъ на тоя налогъ. Вие сте дошли наскоро отъ вашитѣ избирателни центрове и знаете какъвъ писъкъ и каква одалия се идатъ въ градоветѣ отъ послѣдното облагане по закона за занятията; знаете, че кризата, търговска и индустриална, сѣмъствува; че поминѣтъ на търговцитѣ, занаятчиитѣ, индустриалцитѣ никакъ не се е подобрилъ, а, между това, досегашниятъ данѣкъ, който тѣ плащатъ, на много мѣста е повишенъ — четири, петъ и десетъ нѣти. Това е пълно противорѣчие съ сѣмъществующе положение на самия народъ и съ неговото поминѣчно състояние. Мисля, че правителството прави една голѣма погрѣшка, като прѣтоварва населението съ още по-голѣми данѣди. Това не само противорѣчи съ програмата му, но е несмѣлано и съ тържественитѣ думи въ отговора на тронното слово.

Вие виждате, г-да народни прѣдставители, че азъ говоря много нахъсо, за да не ви отеглавамъ и да не повтарямъ опова, което прѣдговорившиятъ казаха много по-хубаво и много по-удачно. Азъ ще се махна да кажа пѣщо, което не е казано отъ другитѣ г. г. оратори.

Г-нъ Министъръ-Прѣдседателятъ не можѣ да избѣгне изкушението да не посѣѣтва народнитѣ прѣдставители да не закачатъ Държавния Глава. Трѣбва да признаемъ, че това е едно хубаво наставление отъ страна на г. Министъръ-Прѣдседателя, защото асѣл не е добръ, дѣто нагѣваме въ нашитѣ дебати името на Държавния Глава и то за работи, за които сж отговорни министритѣ. Тази мисълъ г. Министъръ-Прѣдседателятъ е изчерпалъ отъ своята практическа дѣятелностъ. Самичкиятъ той, а главно, неговиятъ органъ и неговитѣ приятели въ своитѣ политически борби не сж щадили личността на Държавния Глава; изъ устата на другаритѣ на г. Министъръ-Прѣдседателя не веднажъ сме чували думитѣ: дворцово правителство, придворни лакеи и т. п.; не единъ нѣтъ сме чували отъ тѣхна страна заканвания да се обуздае Държавния Глава. Тогазъ теорията за отговорността на министритѣ не сѣмъществуваше. Но практиката отъ двѣгодишното управление на г. Министъръ-Прѣдседателя го е довела да признае и изповѣда тая честита мисълъ, че за управлението не трѣбва да отговаря Държавния Глава, но надлежитѣ министри. При двѣгодишното си управление г. Министъръ-Прѣдседателятъ се убѣдилъ, че това, което сж проповѣждали другаритѣ му и неговиятъ органъ въ опозиция, че ужъ имало дворцови министри, че имало лакеи министри, е било съвършено невѣрно и че не е трѣбвало по никакъвъ начинъ да се визира Държавния Глава въ критикитѣ по управлението.

Г-нъ Министъръ-Прѣдседателътъ пропусна, обаче, да подчъртае една друга мисълъ, сжщо тѣй много хубава; той пропусна да отбѣлѣжи единъ фактъ, що се касае до Държавния Глава. Този, именно, фактъ е прѣставането на вѣстниците да нападатъ Държавния Глава по такъвъ начинъ, както е билъ той нападанъ по-рано, и да обясни причината на това явление. Споредъ мене причината, дѣто вѣстниците прѣстанаха да нападатъ Държавния Глава, се състои въ това, че днесъ България се управлява отъ прогресивно-либералната партия, органитъ на която сж били главнитѣ нападатели на личността на Държавния Глава въ опозиционно врѣме. (Протести отъ дѣсницата.)

Д-ръ П. Ношковъ: В. „Борецъ“ го нападаше.

Г. Кърджиевъ: Когато е имало тирания, тогава се е упрекавалъ. Ако сега не се напада, то е защото има свобода.

П. Пешевъ: Прогресивно-либералната партия се е борила да вземе властта и въ борбата си за власт не се е спирала прѣдъ никакви нападки (Д. Вълчевъ: Ами либералитѣ?) и е отивала дотамъ, щото да напада и Държавния Глава; но най-подиръ нейното въждедено желание биде удовлетворено отъ Държавния Глава; тѣ дойдоха на власт и тутакси Князътъ стана добъръ, и нападите противъ него прѣстанаха затуй именно, защото тѣзи, бившитѣ хулители, сж на власт; тѣ управляютъ; за тѣхъ сега всичко е добро и самиятъ Държавенъ Глава стана неприкосновенъ конституционенъ князь. (Отъ дѣсницата: Ами за „камилара“ кѣдѣ бѣше писано?) Не ще съмнѣние, че за да продължава това добро отношение на нашата журналистика къмъ Държавния Глава, ще трѣбва да пожелаемъ, щото днешното управление на прогресивно-либералната партия да се продължи, колкото е възможно повече. (Отъ дѣсницата: Благодаримъ!)

Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Позволѣте. Вие бѣхте двѣ години министъръ на Правосъдието и ние бѣхме въ опозиция; кажете ми, колко дѣла имате противъ в. „България“ за нападане личността на Княза? Ако пишете история, пишете я право!

П. Пешевъ: Азъ бихъ могълъ да кажа и други по-остри думи, не за вѣстникарскитѣ нападения, противъ личността на Княза, бихъ могълъ да помена и за нѣкой комплоти; (Отъ дѣсницата: А а а!) но ще бжде неприлично тукъ, въ Народното Събрание, да говоримъ и затова, защото би се намѣрили лица, които принадлежатъ къмъ прогресивно-либералната партия и които сж участвували даже въ комплоти противъ Държавния Глава. Но азъ нѣма да отида дотамъ. Не желая повече да говоря по това. (Отъ дѣсницата: А а а! Кажете за хамбаритѣ?)

Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Сега Вие за пресата говорѣхте!

Д. Филовъ: Г-нъ Пешевъ! Не допускате ли Князътъ да се е поправилъ сега, та затуй и не се напада?

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Когато не сме на власт, всичко е простено!

Г. Кирковъ: А когато сме на власт, всичко е позволено!

П. Пешевъ: (Продължава.) Г-нъ Министъръ-Прѣдседателътъ замълча да каже нѣщо по най-важния, при настоящитѣ извънредни врѣмена, пасажъ въ отговора на тронното слово. Г-нъ Министъръ-Прѣдседателътъ е счелъ за извънредно важно да се спомене въ тронното слово и Народното Събрание по неговия примѣръ счита за еднакво важно да спомене въ отговора за нашитѣ братя отвѣдъ Рила. Обаче въ завчерашната си рѣчь г. министърътъ не даде никакви обяснения по тоя пунктъ. Заедно съ моитѣ другари отъ опозицията и азъ мисля, че той бѣше длъженъ да даде отговоръ; бѣше длъженъ да даде нѣкои успокоителни за страната увѣрения, че това, което се пише въ отговора на тронното слово, е истинско, и че, дѣйствително, има надежда, че положението на нашитѣ братя отвѣдъ Рила ще се подобри. Думитѣ, казани въ отговора на тронното слово и въ самото тронно слово: „надѣваме се, какво туй положение ще се подобри“, сж, наистина, много хубави, но тѣ могатъ да се казватъ въ всѣко врѣме. „Надѣваме се!“ Можемъ да се надѣваме до безконечност! Но имаме ли основание да вѣрваме, че тия надежди скоро ще се осъществятъ? Поне въ нѣколко, коректни спрѣмо чуждитѣ държави, думи г. Министъръ-Прѣдседателътъ можеше да ни увѣри, че вслѣдствие на неговитѣ постѣпки, вслѣдствие на поддржката на намъ приятелскитѣ и покровителствующи сили, тази надежда въ скоро врѣме ще се обядне. Той замълча. Надѣваме се, обаче, въ края на разискванията той ще проговори за да каже нѣколко успокоителни за цѣла България думи, особено като се знае колко много страната се вълнува и е загрижена за положението на своитѣ братя отвѣдъ Рила. Думитѣ на правителството ще да бждатъ успокоителни и за страдающитѣ наши братя въ Македония.

Д. Манчовъ: Споредъ мене, най-хубаво ще бжде да ви не разправа. Не сме саморазсѣдливи бе! Ние сме достойни за зло, а не за добро.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Азъ мисля, че нѣма нужда отъ дебати, когато Дѣдо Манчовъ мисли, че нѣма нужда да се говори.

П. Пешевъ: Г-нъ Министъръ-Прѣдседателътъ най-подиръ се спрѣ надълго и върху послѣдния пасажъ на отговора на тронното слово: той даде

нѣкои наставления на народното прѣдставителство, особено на опозицията и нейнитѣ млади членове, по какъвъ начинъ да работятъ въ Събранието, какъ да се занимаватъ съ законопроектитѣ и какъ да посветятъ всички усилия, та тия законопроекти да бѣдатъ разисквани и рѣшавани по-зрѣло, та да станатъ добри закони. Този насахатъ е много добъръ и вѣрвамъ, че никой отъ г. г. народнитѣ прѣдставители не ще го прѣнебрѣгне и всѣки ще го има прѣдъ видъ при разискване законопроектитѣ. Но г. Министъръ-Прѣдседателъ погрѣши, когато наброи толкова много законопроекти, които трѣбва да се приематъ отъ Народното Събрание. Той трѣбваше да има прѣдъ видъ, че толкова много законопроекти не могатъ тѣй зрѣло, тѣй обстоятелствено да бѣдатъ разисквани. Той трѣбваше да подчеркне кои сѣ главнитѣ и смѣствени законопроекти, върху които трѣбва да се спре Народното Събрание и да ограничи тѣхното внимание само върху тѣхъ. Ако отъ Народното Събрание ще иска да приеме и гласува всички законопроекти, които сѣ внесени и за които г. Министъръ-Прѣд-

седателъ каза, че ще бѣдатъ внесени, трѣбва да признаемъ, че тѣ не могатъ да бѣдатъ зрѣло обмислени, не могатъ да бѣдатъ обстоятелствено разисквани и не могатъ да излѣзатъ отъ Народното Събрание тѣй мѣдро рѣшени, както се иска отъ страна на правителството. Трѣбваше, слѣдователно, да се посочатъ по-главнитѣ и по-смѣствени законопроекти, за да знае Народното Събрание върху кои самото правителство дава особена важностъ и самото Събрание да се спре главно и смѣствено върху тѣхъ.

Това сѣ, г-да народни прѣдставители, бѣлѣжитѣ, които имахъ да кажа по отговора на троиното слово.

Прѣдседателствующъ Д. К. Поповъ: Г-нъ Забунувъ има думата. (Отъ лѣвицата: Часътъ е седемъ!) Понеже има записани още 6 души, а часътъ е седемъ, то ще закрия засѣданieto.

За утрѣ остава смѣнитъ дневенъ редъ.

Засѣданieto се закрива.

(Закрито въ 7 ч. вечерята.)

Прѣдседателъ: **Д. Цанковъ.**

Подпрѣдседатели: { **Д. К. Поповъ.**
 { **А. Франгя.**

Секретаръ: **П. Шоповъ.**

Началникъ на Стенографическото бюро: **Т. Гължбовъ.**